

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KONTROLIERIŲ ĮSTAIGA

ATASKAITA

DĖL PAŽEIDŽIAMŲ GRUPIŲ ŽMOGAUS TEISIŲ PADĖTIES ĮKALINIMO ĮSTAIGOSE: LUKIŠKIŲ TARDYMO IZOLIATORIUJE-KALĖJIME, KAUNO NEPILNAMEČIŲ TARDYMO IZOLIATORIUJE-PATAISOS NAMUOSE IR PANEVĖŽIO PATAISOS NAMUOSE

2015-11-20 Nr. 2015/1-99

Vilnius

I. NACIONALINĖ KANKINIMŲ PREVENCIJA IR BENDRA INFORMACIJA APIE ATLIKTĄ PATIKRINIMĄ

1. Lietuvos Respublikos Seimui 2013 m. gruodžio 3 d. įstatymu Nr. XII-630 ratifikavus Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą fakultatyvų protokolą (toliau vadinama – Fakultatyvus protokolas) ir priėmus Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo (toliau vadinama – LR SKĮ) pakeitimus, pagal kuriuos Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriams buvo pavesta vykdyti nacionalinę kankinimų prevenciją laisvės apribojimo vietose nuolat jose lankantis (2014 m. sausio 1 d. įsigaliojusios LR SKĮ 3 ir 19¹ straipsnių nuostatos), Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga (toliau vadinama – Įstaiga) tapo nacionaline kankinimų prevencijos institucija.

Vykdydami nacionalinę kankinimų prevenciją, Seimo kontrolieriai turi teisę pasirinkti, kokias laisvės apribojimo vietas aplankyti ir kokius asmenis apklausti, patekti į visas laisvės apribojimo vietas ir jose esančias patalpas, susipažinti su jų įrengimu ir infrastruktūra. Be to, Seimo kontrolieriai turi teisę kalbėtis be liudininkų su asmenimis, kurių laisvė apribota, taip pat apklausti bet kokius kitus asmenis, kurie galėtų suteikti reikiamos informacijos, laisvės apribojimo vietų patikrinimus atlikti kartu su pasirinktais ekspertais.

2. Seimo kontrolierius, Įstaigos vadovas Augustinas Normantas, vykdydamas nacionalinę kankinimų prevenciją, pavedė patarėjams Jurui Taminskui, Kristinai Brazevič ir vyriausiajai specialistei Deimantei Karužienei 2015 m. liepos mėn. atlikti patikrinimus dėl žmogaus teisių padėties trijose įkalinimo įstaigose: Lukiškių tardymo izoliatoriuje-kalėjime (Lukiškių TIK), Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje-pataisos namuose (toliau vadinama – Kauno TIPN) ir Panevėžio pataisos namuose (Panevėžio PN). Patikrinimų metu buvo bendrauta su pirmiau nurodytų įkalinimo įstaigų administracijų atstovais, pareigūnais, kitais darbuotais, taip pat jose laikomais asmenimis.

II. AKTUALŪS TEISĖS AKTAI, TEISMŲ PRAKTIKA IR STANDARTAI

3. Pagrindiniai teisės aktai, taikytini atliekant patikrinimą įkalinimo įstaigoje:
 - 3.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija;
 - 3.2. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija;
 - 3.3. Neįgaliųjų teisių konvencija (toliau vadinama – Neįgaliųjų konvencija);

3.4. Europos Sąjungos Tarybos 2000 m. lapkričio 27 d. Užimtumo lygybės direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus (toliau vadinama – Užimtumo lygybės direktyva);

3.5. Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacija Rec(2006)2 valstybėms narėms dėl Europos kalnimo taisyklių (toliau vadinama – Europos kalnimo taisyklės) ir Rekomendacija (2006)13 dėl kardomojo kalnimo taikymo;

3.6. Europos taisyklės dėl nepilnamečių pažeidėjų, kuriems taikomos sankcijos arba priemonės (Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija šalims narėms Nr. CM/Rec (2008) 11, 2008 m. lapkričio 5 d. priimta 1040-tame Ministrų Komiteto ministrų pavaduotojų posėdyje);

3.7. Jungtinių Tautų elgesio su kalnėmis ir nusikaltėlėms taikomų priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu, taisyklės (Bankoko taisyklės, patvirtintos Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 65/229 (2010 m. gruodžio 21 d., 71-oje sesijoje; toliau – Bankoko taisyklės);

3.8. Principų, kuriais siekiama apsaugoti visus bet kokia forma suimtus ar kalinamus asmenis, sąvadas, priimtas Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1988 m. rezoliucija 43/173, ir Pagrindiniai elgesio su sulaikytais asmenimis principai, priimti Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1990 m. rezoliucija 45/111;

3.9. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (toliau vadinama – BVK);

3.10. Lietuvos Respublikos suėmimo vykdymo įstatymas (toliau vadinama - SVĮ);

3.11. Lietuvos Respublikos teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų įstatymas;

3.12. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymas;

3.13. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas (toliau vadinama – NSII);

3.14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002-01-09 nutarimas Nr. 14 „Dėl fiziologinių mitybos normų asmenims, laikomiems kardomojo kalnimo ir laisvės atėmimo vietose, patvirtinimo“;

3.15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007-08-22 nutarimas Nr. 875 „Dėl asmenų prašymų nagrinėjimo ir jų aptarnavimo viešojo administravimo institucijose, įstaigose ir kituose viešojo administravimo subjektuose taisyklių patvirtinimo“;

3.16. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2003-07-02 d. įsakymas Nr. 194 „Dėl pataisos įstaigų vidaus tvarkos taisyklių patvirtinimo“ (toliau vadinama – Taisyklės);

3.17. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2009-03-18 įsakymas Nr. V-195/1R-76 „Dėl laisvės atėmimo vietose veikiančių asmens sveikatos priežiūros tarnybų struktūros, etatų skaičiaus ir darbo tvarkos aprašo patvirtinimo“;

3.18. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro ir Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2003-04-22 įsakymas Nr. 199/V-235 „Dėl Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų sveikatos priežiūros tarnybų tipinių normatyvų patvirtinimo“;

3.19. Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro 2010-03-30 įsakymas Nr. V-241 „Dėl Lietuvos higienos normos HN 76:2010 „Laisvės atėmimo vietos: bendrieji sveikatos saugos reikalavimai“ patvirtinimo“ (toliau vadinama – Higienos norma 76:2010);

3.20. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2011-03-03 įsakymas Nr. V-82 „Dėl pataisos įstaigų įrengimo ir eksploatavimo taisyklių patvirtinimo“;

3.21. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2014 m. kovo 28 d. įsakymas Nr. V-138 „Dėl valgiaraščių asmenims, laikomiems kardomojo kalnimo ir laisvės atėmimo vietose, patvirtinimo“;

3.22. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2006-05-02 įsakymas Nr. 4/07-117 „Dėl Asmenų, laikomų kardomojo kalinimo ir laisvės atėmimo vietose, maitinimo organizavimo taisyklių patvirtinimo“ (toliau vadinama – Maitinimo organizavimo taisyklės);

3.23. Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcija, patvirtinta Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2014 m. rugsėjo 10 d. įsakymu Nr. V-362 „Dėl laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijos patvirtinimo“;

3.24. Laisvės atėmimo vietų patalpų aprūpinimo baldais ir kietuoju inventoriumi normos, patvirtintos Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004-06-09 įsakymu Nr. 1R-139.

4. Pažymėtina, jog, vertinant, kaip elgiamasi su asmenimis, kuriems apribota laisvė, ir jų laikymo sąlygas, svarbu vadovautis ne tik nacionaliniais ir tarptautiniais teisės aktais, bet ir Lietuvos bei tarptautinių teismų praktika, ir kompetentingų bei plačius įgaliojimus turinčių tarptautinių institucijų rekomendacijomis. Lietuva yra prisijungusi prie Europos žmogaus teisių konvencijos (toliau vadinama – Konvencija), todėl jai privalomi ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje suformuluoti principai dėl Konvencijos 3 straipsnio (kankinimo uždraudimas) reikalavimų taikymo asmenims atimant ar apribojant laisvę (paminėtini, pvz., šie sprendimai: *Karalevičius v. Lithuania*, Nr. 53254/99, 2005 m. balandžio 7 d. sprendimas; [Ananyev and Others v. Russia](#), Nr. 42525/07 ir 60800/08, 2012 m. sausio 10 d. sprendimas; *Ostrovar v. Moldova*, Nr. 35207/03, 2005 m. rugsėjo 13 d. sprendimas; *Gulyayeva v. Russia*, Nr. 67413/01, 2010 m. balandžio 1 d. sprendimas; *Florea v. Romania*, Nr. 37186/03, 2010 m. rugsėjo 14 d. sprendimas ir *Elefteriadis v. Romania*, Nr. 38427/05, 2011 m. sausio 25 d. sprendimas). Be to, Lietuvoje kalinimo sąlygų atitikties teisės aktuose nustatytiems reikalavimams klausimus ne kartą yra nagrinėję administraciniai teismai; Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas yra suformulavęs praktiką dėl neturtinės žalos, patirtos dėl netinkamų kalinimo sąlygų, atlyginimo (be daugelio kitų, paminėtina, pvz., Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. sausio 23 d. nutartis byloje A-146-115-12).

5. Europos regiono valstybėse kankinimų prevenciją jau 25 metus vykdančias Europos Komitetas prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (toliau vadinama – CPT) įdiegė ir taiko elgesio su asmenimis, iš kurių atimta laisvė, standartus¹. CPT, laisvės apribojimo (atėmimo) vietose atliktus patikrinimus dėl elgesio su juose laikomais asmenimis, konkrečioms valstybėms pateikia savo rekomendacijas, kaip užkirsti kelią kankinimui ir kitokiam žiauriam, nežmoniškam ar žeminančiam elgesiui ir baudimui. CPT nustatytuose standartuose įtvirtinti visuotinai pripažinti ir taikomi žmogaus teisių apsaugos standartai, kuriuos valstybės taip pat pripažįsta ir gera valia vykdo, atsižvelgia į juos ir jų laikosi.

III. TIKRINAMOS SRITYS IR NUSTATYTOS APLINKYBĖS

6. Patikrinimai atlikti vertinant žmogaus teisių apsaugos ir kankinimų prevencijos aspektu svarbiausius klausimus, atsižvelgiant į šios ataskaitos II skyriuje nurodytus teisės aktus, CPT standartus, taip pat CPT ataskaitose apie Lietuvoje atliktus patikrinimus pateiktas rekomendacijas, Lietuvos teismų ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką ir kitas kompetentingų bei plačius įgaliojimus turinčių tarptautinių institucijų rekomendacijomis (dokumentais).

Įvertinus faktines aplinkybes, nustatomi sisteminiai žmogaus teisių pažeidimai, taip pat atkreipiamas dėmesys į gerąją įkalinimo įstaigose taikomą praktiką, siekiant gerinti asmenų laikymo sąlygas. Atlikus šiuos vertinimus, toliau ataskaitoje yra dėstomi patikrinimų metu nustatyti trūkumai, pateikiant ir gerosios praktikos pavyzdžių, atliekamas aplinkybių teisinis vertinimas,

¹ [CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2013].

daromos atitinkamos išvados ir kompetentingoms institucijoms teikiamos rekomendacijos dėl nustatytų trūkumų taisymo.

7. Pažymėtina, kad yra išskirtinos tam tikros konkrečios ypatingai pažeidžiamų kalinių kategorijos, tokios kaip: moterys, nepilnamečiai ir fizinę negalią turintys asmenys. ypatingas dėmesys atkreiptinas šių asmenų teisių ir laisvių užtikrinimui. Atsižvelgiant į tai, Seimo kontrolierius atliko patikrinimus dėl pažeidžiamų asmenų grupių pirmiau nurodytose įkalinimo įstaigose, kurių kiekvienoje vertino atitinkamai tam tikrą pažeidžiamą asmenų grupę, t.y. Panevėžio PN – moterys, Kauno TIPN – nepilnamečiai, Lukiškių TIK – neįgalieji.

Įkalinτος moterys sudaro palyginti mažą asmenų, iš kurių atimta laisvė, dalį. Būtina ypač rūpintis, kad moterims, iš kurių atimta laisvė, būtų užtikrintos saugios ir deramos laikymo sąlygos. (Ištrauka iš Dešimtosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2000) 13], 21 punktas).

Būtiną ypatingą budrumą siekiant užtikrinti, kad nepilnamečių (t.y., asmenims iki 18 metų) psichinė ir dvasinė gerovė būtų tinkamai apsaugota, todėl nepriklausomai nuo priežasčių, dėl kurių jiems buvo atimta laisvė, šie asmenys savaime yra labiau pažeidžiami už suaugusius. (Ištrauka iš Devintosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (99) 12], 20 punktas).

Neįgalieji turi skirtingus požymius, kurie, lyginant su visais kitais asmenimis, juos iš jų išskiria, todėl yra svarbu siekti užtikrinti, kad tokie asmenys, laikomi kartu su kitais nuteistaisiais, jaustųsi oriai ir dėl savo fizinių savybių nebūtų diskriminuojami. Tai reiškia, kad jų negalia neturi trukdyti įgyti ir įgyvendinti visiems skirtas universalias teises. Svarbu užtikrinti, kad jeigu neįgaliesiems bet kokio proceso pagrindu yra atimama laisvė, jie lygiai su kitais asmenimis turėtų teisę į garantijas pagal tarptautinę žmogaus teisių teisę ir su jais būtų elgiamasi laikantis Neįgaliųjų konvencijos tikslų ir principų, įskaitant tinkamą sąlygų pritaikymą (Neįgaliųjų konvencijos 14 straipsnio 2 dalis).

8. Patikrinimo metu vertinant nuteistųjų teisių padėtį įstaigose, buvo nustatyti keli toliau aptariami trūkumai ir situacijos, dėl kurių galimi žmogaus teisių pažeidimai.

1 skirsnis **PERSONALAS**

9. Dėl pakankamo personalo skaičiaus ir sudėties

Tinkamas įkalinimo įstaigos veiklos organizavimas pasiekiamas tik užtikrinant personalo (apsaugos ir priežiūros, socialinės rehabilitacijos, psichologinės tarnybos, sveikatos priežiūros ir kitų specialistų) skaičių pagal teisės aktų nustatytus reikalavimus. CPT pabrėžia, kad nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, priežiūra yra ypač sudėtinga užduotis. Daugelis iš jų yra patyrę fizinį, seksualinį ar psichologinį smurtą, todėl nepilnamečių įstaigose svarbų vaidmenį turi personalo atranka, tokioje įstaigoje nuolat turi būti specializuoti ugdytojai, psichologai ir socialiniai darbuotojai (Dvidešimt ketvirtosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (2015) 1] 119 punktas).

Kauno TIPN yra numatytos 175 laikymo vietos. Patikrinimo šioje įstaigoje metu buvo laikoma 130 nepilnamečių, dirbo vienas psichologas ir du socialiniai darbuotojai (įstaigoje). Iš liepos mėn. darbuotojų darbo grafiko matyti, kad buvo dienų, kuomet šių, taip pat kitų Socialinės rehabilitacijos skyriaus darbuotojų įstaigoje nebuvo. Taip pat pažymėtina tai, kad pagal Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. rugpjūčio 20 d. įsakymą Nr. 1R-216 „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai pavaldžių ir teisingumo ministro valdymo sričiai priskirtų valstybės institucijų ir įstaigų didžiausios leistino valstybės tarnautojų ir darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis ir gaunančių darbo užmokestį iš valstybės biudžeto ir valstybės pinigų fonų (išskyrus darbuotojus, dirbančius pagal darbo sutartis ir gaunančius darbo užmokestį iš Europos Sąjungos struktūrinės, kitos Europos sąjungos finansinės paramos ir tarptautinės finansinės paramos lėšų (išskyrus techninės paramos lėšas), pareigybių skaičiaus sąrašo patvirtinimo“, Kauno TIPN buvo patvirtintos 192 pareigybės (2014 m. redakcija), tačiau 2015 m. liepos 7 d. teisingumo ministro

įsakymu Nr. 1R-188 šis skaičius buvo sumažintas 30-čia pareigybių. Kauno TIPN administracijos teigimu, šiuo metu peržiūrima įstaigos struktūra ir ieškoma būdu mažinti pareigybių skaičių.

Tai, kas aprašyta pirmiau, sudaro prielaidas įtarti, kad jau dabar psichologo ir socialinio darbuotojo paslaugos Kauno TIPN laikomiems nepilnamečiams suteikiamos ne visuomet, o sumažinus įstaigos pareigybių skaičių tokių paslaugų jaunuoliai gali gauti dar mažiau.

Geru pavyzdžiu paminėtinas Panevėžio PN valdymas – aukštesnes pareigas, atsakingas už plėtros politikos ir strategijų, susijusių su nuteistųjų gydymu ir priežiūra, užima moterys – direktoriaus pavaduotojos, Sveikatos priežiūros tarnybos viršininkės, Socialinės reabilitacijos, Kriminalinės žvalgybos ir kitų skyrių viršininkų pareigas (pagal Bankoko taisyklių 29 punktą, moterų įkalinimo įstaigose dirbančio personalo profesinis pasirengimas leidžia užtikrinti ypatingus moterų kalinių poreikius, susijusius su jų socialine integracija, bei sukurti įstaigoje saugias, reabilituojančias laikymo sąlygas. Priemonės, kuriais taikant darbuotojos moterys gali kilti karjeros laiptais, apima galimybę užimti tokias aukštesnes pareigas, kai specialistas pats kuria bendravimo su kalinčiomis moterimis ir pagalbos joms teikimo politiką bei strategiją).

10. Dėl kvalifikacijos tobulinimo

Itin svarbi yra ir įkalinimo įstaigose dirbančio personalo kompetencija. Nepilnamečių įstaigose dirbantys darbuotojai turi būti baigę specialiuosius mokymus apie darbą su tokio amžiaus asmenimis, mokėti atpažinti patyčių požymius ir žinoti, kaip tinkamai reaguoti bei išvengti tokių incidentų ateityje (2008 m. balandžio 21–30 d. vizito ataskaitos [CPT/Inf (2009) 22] 77 punktas, 2010 m. birželio 14–18 d. vizito ataskaitos [CPT/Inf (2011) 17] 51 punktas, Dvidešimt ketvirtosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (2015) 1] 100, 121 punktai). Moterų įkalinimo įstaigose dirbantys turi turėti žinių apie specialiuosius moterų kalinių socialinės integracijos reikalavimus bei saugios ir reabilituojančios aplinkos užtikrinimą, jautrumą lyčių klausimais, diskriminacijos ir seksualinio priekabiavimo draudimą, konkrečius su lytimi susijusius poreikius ir žmogaus teises, taip pat žinių sveikatos klausimais, vaikų sveikatos priežiūros ir jų vystymosi klausimais (mamoms, esančioms įkalinimo įstaigose su vaikais), ŽIV prevencijos ir susijusiais klausimais, taip pat darbuotojai turi turėti įgūdžių identifikuoti psichikos sveikatos priežiūros poreikį ir savęs žalojimosi bei savižudybių rizikos požymius, nuolatinis tokių asmenų teorinių ir praktinių įgūdžių stiprinimas (Bankoko taisyklų 29, 32–35 punktai).

Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Mokymo centre iš 74 numatytų temų specializuotų nepilnamečių klausimais yra skirtos tik dvi: „Delinkventinių paauglių psichologinio konsultavimo, motyvavimo keistis ypatumai“ (12 akademinų valandų) ir „Nepilnamečių socialinių problemų sprendimo praktinis taikymas“ (6 akademinų valandų), o specializuotų mokymų moterų kalinių klausimais nėra (Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Mokymo centro 2015 m. kvalifikacijos tobulinimo renginių plano projektas).

2 skirsnis

SAUGUMAS, SPECIALIŲJŲ PRIEMONIŲ NAUDOJIMAS, NUOBAUDOS

11. Dėl specialiųjų priemonių naudojimo

Pagal BVK 121 straipsnio 2 dalį, kai nuteistasis siautėja – iki nusiramavimo, kai nuteistasis bando žudyti ar susižaloti, gali būti panaudotos specialiosios priemonės – antrankiai, tramdomieji marškiniai ar surišimo priemonės (šiomis nuostatomis vadovaujasi ir tardymo izoliatorių administracija). Tokia galimybė numatyta ir Europos kalėjimų taisyklėse (Europos kalėjimų taisyklių 68.2(b), 68.3 p.). Taikant šias priemones, padidėja piktnaudžiavimo ir netinkamo elgesio tikimybė. Todėl, lankantis laisvės apribojimo įstaigose, šiam klausimui skiriamas ypatingas dėmesys.

Lukiškių TIK yra specialiai įrengta patalpa (apie 12-13 m²) su surišimo lova, naudojama prieš suimtuosius ir nuteistuosius, kurių agresyvus elgesys kelia pavojų jiems patiems, kitiems asmenims, taip pat kai kyla grėsmė, jog bus sugadintas įstaigos turtas. Ši priemonė taikoma vadovaujantis Surišimo priemonių naudojimo tvarkos aprašu, patvirtintu Lukiškių TIK direktoriaus 2013 m. birželio 12 d. įsakymu Nr. 1-95. 2013 m. 182 darbuotojai išklaušė Kalėjų departamento mokymo centro organizuotus mokymus „Surišimo priemonių panaudojimo prieš suimtus (nuteistus) asmenis teisiniai ir praktiniai aspektai“. Priemonės panaudojimo atvejai registruojami *Spec. priemonių panaudojimo prieš nuteistuosius ir suimtuosius registracijos žurnale*.

Pirmiau minėtoje tvarkoje numatytos aiškios priemonės, užkertančios kelią piktnaudžiavimui naudojant surišimą:

1) numatyta, kad tai kraštutinė priemonė, kurią galima taikyti tik tuo atveju, kai nėra kitų galimybių užtikrinti suvaržomo asmens, kitų asmenų saugumą ar apsaugoti įstaigos turtą nuo sugadinimo (pirmiau minėtos tvarkos 4 punktas);

2) prieš ir po surišimo priemonių naudojimo asmenį privalo apžiūrėti Sveikatos priežiūros tarnybos specialistas ir surašyti medicininį pažymėjimą (tvarkos 6, 10 punktai);

3) sprendimą panaudoti surišimo priemones priima direktoriaus pavaduotojas, atsakingas už apsaugą ir priežiūrą, arba Apsaugos ir priežiūros skyriaus viršininkas, o jiems nesant – direktoriaus budintysis padėjėjas arba budinčiojo padėjėjo pavaduotojas (tvarkos 3 punktas);

4) asmuo, prieš kurį naudojamos surišimo priemonės, turi būti nuolat stebimas direktoriaus budinčiojo padėjėjo ar direktoriaus budinčiojo pavaduotojo paskirto Apsaugos ir priežiūros skyriaus pareigūno, kas valandą darant įrašus numatytame stebėjimo lape (tvarkos 7 punktas);

5) pareigūnas, stebintis surištą asmenį, turi užtikrinti jo gyvybines funkcijas, prirėkus, suteikti pirmąją pagalbą ir informuoti Sveikatos priežiūros tarnybos specialistus bei kitus pareigūnus (tvarkos 8 punktas);

6) po surišimo priemonių panaudojimo pareigūnai privalo surašyti surišimo priemonių panaudojimo aktą, kuriame turi būti nurodytos surišimo priemonių panaudojimo aplinkybės ir surišimo priemonių pradžia ir pabaiga (tvarkos 11 punktas).

Tačiau pastebėtina, kad šioje tvarkoje nenumatyta, kiek laiko gali būti taikomas surišimas, neužtikrinamas tinkamas, nuolatinis asmens, kuriam taikomas surišimas, stebėjimas (nuolatinis stebėjimas vykdomas ne tiesiogiai, o per vaizdo stebėjimo kameras, o šalia budinčiam pareigūnui, kuris taip pat stebi surištą asmenį per patalpos duryse įrengtas stebėjimo akutes, vienu metu tenka prižiūrėti ir kitus 4 karceriuose ir 12 gyvenamųjų kamerų laikomus asmenis).

Pažymėtina, kad, pagal CPT rekomendacijas, suvaržymo priemonės turėtų būti taikomos tik kaip kraštutinė priemonė ir jų taikymas kaip įmanoma greičiau turėtų būti nutrauktas, jos negali būti taikomos kaip nuobauda. Jos turi būti taikomos vadovaujantis aiškiai apibrėžta tvarka, kurioje ne tik būtų numatyta, kokiais atvejais jos gali būti taikomos, jų taikymo tikslai, bet taip pat ir priemonių taikymo trukmė. Rekomenduojama numatyti, kiek ilgiausiai gali trukti priemonės taikymas, o tęsti priemonę būtų galima tik gydytojui leidus, kadangi tai paskatintų gydytoją asmeniškai aplankyti suvaržytą pacientą ir įvertinti jo psichinę bei fizinę būklę.

Asmenų, kuriems taikomas suvaržymas, stebėjimas turi būti ne tik nuolatinis, bet ir tinkamas. Tai reiškia, kad asmuo turi būti nuolat stebimas personalo, kuris sektų jo būklę, elgesį ir suteiktų reikiamą pagalbą. Personalas turi būti ypatingai rūpestingas asmens poreikiams (atsigerti, pasinaudoti tualetu ir pan.). CPT pabrėžia, kad vaizdo stebėjimas negali pakeisti tokio nuolatinio darbuotojo buvimo. Be to, suvaržytas asmuo turi turėti galimybę matyti darbuotoją, o pastarasis – jį nuolat stebėti ir girdėti.

Taip pat svarbu, kad personalas ne tik būtų apmokytas, kaip naudoti suvaržymo priemones, bet ir reguliariai keltų kvalifikaciją šioje srityje (agresyvaus elgesio valdymas, būdai išvengti suvaržymo priemonių naudojimo, priemonių taikymo pasekmės asmeniui ir pan.) (Aštuntosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (98) 12] 47–50 punktai, Šešioliktosios bendros ataskaitos [CPT/Inf

(2006) 35] 44–45, 49, 50, 52 punktai, 2004 m. vasario 17–24 d. vizito Lietuvoje ataskaitos [CPT/Inf (2006) 9] 107 punktas).

Lankantis Kauno TIPN, vienas suimtų nepilnamečių nurodė, kad, jam susižalojus, jis dviem valandoms buvo perkeltas į drausmės izoliatoriaus kameralą nusiraminti. Tačiau patikrinus įstaigos dokumentus, nebuvo rasta tai patvirtinančių įrašų (perkėlimo iš kameros į kameralą kortelėje, direktoriaus nutarimuose, registracijos žurnaluose), todėl šiuo atveju negalima nei paneigti, nei patvirtinti, kad nepilnametis buvo ar nebuvo perkeltas į drausmės izoliatoriaus kameralą nusiraminti. Vertinant šią situaciją, Kauno TIPN vadovui vertėtų įstaigoje darbą organizuoti taip, kad nesudarytų tokios, kaip pirmiau minėtos, dviprasmiškos situacijos.

Taip pat pastebėtina, kad, įvertinus dokumentus, kuriuose aprašomi specialiųjų priemonių panaudojimo atvejai (pareigūnų tarnybiniai pranešimai, tarnybinio tyrimo išvados), nustatyta, kad vienas nepilnametis užsienio pilietis (prieš kurį specialiosios priemonės buvo panaudotos du kartus), galimai nebuvo išpėtas jam suprantama kalba apie tai, kad šios priemonės bus panaudotos: apie išpėjimą nebuvo paminėta nei pareigūnų tarnybinuose pranešimuose, nei tyrimo išvadoje. Be to, iš dokumentuose aprašytų situacijų kilo abejonių, ar asmuo ir pareigūnai gerai vienas kitą suprato, bei ar asmuo suprato jam nurodytus reikalavimus (eiti į kitą kameralą), kurių jis vėliau neįvykdė ir dėl to buvo panaudotos specialiosios priemonės.

Prieš naudojant specialiąsias priemones, jei leidžia aplinkybės, asmenys, prieš kuriuos jos buvo panaudotos, išpėjami (BVK 120 straipsnio 3 dalis). Specialiųjų priemonių panaudojimas gali sukelti rimtas pasekmes (sveikatos sutrikdymą ar net mirtį), todėl labai svarbu užtikrinti, kad asmuo galėtų suvokti jam nurodytus reikalavimus ir juos įvykdyti, išpėjant jį apie tai, kad priešingu atveju bus panaudotos specialiosios priemonės (išskyrus atvejus, kuomet delsimas panaudoti specialiąsias priemones kelia tiesioginį pavojų personalo ar kitų asmenų gyvybei ar sveikatai, asmuo yra apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar *kitų* psichiką veikiančių medžiagų ir nesugeba suvokti, kad į jį kreipiamasi ir pan.).

12. Dėl kratų atlikimo

Suimtųjų ir nuteistųjų, laisvės atėmimo vietų teritorijų ir patalpų krata bei apžiūra yra viena iš saugumo priemonių, siekiant surasti ir paimti draudžiamus turėti daiktus, aptikti pabėgimui rengiamas vietas, taip pat surasti laisvės atėmimo vietų teritorijoje besislapstančius suimtuosius arba nuteistuosius, tačiau kartu tai yra itin jautri procedūra, kurios metu gali būti pažeidžiamos žmogaus teisė ir laisvė, iškyla piktnaudžiavimų bei konfliktų tikimybė. Todėl atliekant kratas labai svarbu elgtis taip, kad būtų išvengta nacionaliniuose ir tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintų teisės normų pažeidimų, o išvengti konfliktų padeda proceso filmavimas.

Patikrinimų metu nustatyta, kad kratos nėra filmuojamos (Panevėžio PN) arba filmuojamos tik kelios kratos per metus (Kauno TIPN).

Tarptautiniuose standartuose minimas tik apklausų filmavimas ir nieko nekalbama apie filmavimą ir kitais atvejais. Tačiau Jungtinių Tautų komitetas prieš kankinimą Bendrojoje pastaboje Nr. 2 (dėl antro konvencijos straipsnio įgyvendinimo, U.N. Doc. CAT/C/GC/2/CRP. 1/Rev.4 (2007)) pažymėjo, kad, atradus, išbandžius ir pripažinus veiksmingomis naujas prevencijos priemones (pvz., filmuojant visas apklausas), konvencijos 2 straipsnyje valstybėms numatyta pareiga remtis kitais konvencijos straipsniais ir išplėsti priemonių, reikalingų užkirsti kelią kankinimams, apimtį.

Todėl, atsižvelgiant į didelį konfliktų tarp laikomų asmenų ir pareigūnų skaičių dėl kratų atlikimo bei siekiant apsaugoti ne tik laikomų asmenų, bet ir pareigūnų, nepagrįstai kaltinamų netinkamai elgiantis atliekant kratas, interesus, teisės aktuose (Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijoje) rekomenduotina numatyti galimybę filmuoti kratas.

13. Dėl taikomų nuobaudų ir jų atlikimo

Atlikus patikrinimą nustatyta, kad Kauno TIPN per laikotarpį nuo 2015-01-01 iki 2015-07-22 nuobauda – uždarymas į drausmės izoliatorių buvo taikyta 39 kartus. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad uždarymas į drausmės izoliatorių suimtiems nepilnamečiams gali būti taikomas iki 5 parų, nuteistiems – iki 10 parų (SVĮ 34 straipsnio 2 dalis, BVK 142 straipsnio 1 dalies 4 punktas).

Tarptautiniuose dokumentuose² laikoma, kad nuobaudos atlikimas kameroje vienam yra netinkama, išskyrus tik išimtiniais atvejais ir jos taikymo turėtų būti vengiama kiek tai įmanoma. Pripažįstama, kad buvimas vienutėje gali pakenkti kalinio psichikos sveikatai. Jungtinių Tautų specialusis pranešėjas kankinimų ir žiauraus elgesio klausimais yra net gi pasisakęs, kad nepilnamečio uždarymas į vienutę prilygsta žiauriam, nežmoniškam, žeminančiam elgesiui ar net kankinimui.³ CPT nuomone, drausmės izoliatoriaus nuobauda nepilnamečiams neturi trukti ilgiau nei trys dienos, ir, taikant šią nuobaudą turi būti teikiama socialinė-pedagoginė pagalba, užtikrintas žmogiškas kontaktas, nepilnamečis turi būti reguliariai (bent kartą per dieną) lankomas sveikatos priežiūros darbuotojo (Dvidešimt ketvirtosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (2015) 1] 119 punktas).

Lankantis Panevėžio PN, taip pat buvo nustatyti trūkumai, susiję su nuobaudų – uždarymo į baudos izoliatorių ir perkėlimo į drausmės grupę – atlikimo sąlygomis:

- susisiekimui su pareigūnu, budinčiu baudos izoliatoriuje antrame aukšte, drausmės grupėje įrengtas telefonas patikrinimo metu neveikė. Įstaigos administracijos teigimu, telefoną sulaužė pačios nuteistosios, šiuo metu ieškoma būdų įrengti naują;

- drausmės grupės nuteistųjų teigimu, jų patalpose nesigirdi rytinis žadintuvas, todėl jos nebūna atsikėlusios laiku ir gali gauti nuobaudų už dienotvarkės nesilaikymą;

- baudos izoliatoriaus kameroje esančios dviaukštės lovos įrengtos taip, kad atstumo tarp lovų nepakanka asmeniui atsistoti, nėra suoliuko, moterys priverstos perkelti čiužinius ant grindų ir ant jų atsistoti;

- nuteistųjų, atliekančių nuobaudą baudos izoliatoriuje, kasdien nelanko medicinos darbuotojas;

- drausmės zonoje esantys pasivaikščiojimo kiemeliai (vienas pasivaikščiojimo kiemelis skirtas drausmės grupėje esančioms nuteistosioms, kitas – baudos izoliatoriuje nuobaudą atliekančioms nuteistosioms) įrengti taip, kad į drausmės grupei priskirtą kiemelį nuteistosios gali pateikti tik per baudos izoliatoriaus kameros skirtą kiemelį. Todėl drausmės grupės nuteistosios negali naudotis savo pasivaikščiojimų kiemeliu apie keturias valandas per dieną, kol baudos izoliatoriaus 4 kameroje laikomos nuteistosios įgyvendina teisę vieną valandą pasivaikščioti (nuteistosios vedamos pasivaikščioti po vieną kamerą). Taip pat pastebėtina, kad baudos izoliatoriui priskirtas pasivaikščiojimo kiemelis yra mažas ir tamsus.

Pažymėtina, kad asmenims, kuriems atimta laisvė, svarbu sudaryti galimybę patraukti pareigūnų dėmesį (pavyzdžiui, per iškvietimo sistemą) siekiant užtikrinti, kad laiku būtų reaguota į įvairius incidentus (asmenų tarpusavio smurtą, bandymus nusižudyti, gaisrą ir t. t.) (Dvyliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2002) 15] 48 punktas). Tiek kalinių, tiek ir pataisos įstaigos darbuotojų labui yra svarbu, jog būtų oficialiai nustatytos ir praktikoje taikomos aiškios drausminės taisyklės. Jei jos nėra pakankamai aiškios, iškyla neoficialių (ir nekontroliuojamų) santykių grėsmė (Antrosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 55 punktas). Kameroje turėtų būti poilsui reikalingos priemonės (pavyzdžiui, kėdė ar suolas) (Antrosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (92) 3]

² Europos kalėjimo taisyklių 43.2–43.3 punktai; Bankoko taisyklių 22 punktas; CPT Dvidešimt pirmosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (2011) 28] 55 punktas; Jungtinių Tautų specialiojo pranešėjo kankinimų ir žiauraus elgesio klausimais 2011 m. rugpjūčio 5 d. ataskaitos Nr. A/66/268 26, 84–89 punktai, 2013 m. spalio 7 d. ataskaitos Nr. A/68/295 61 punktas.

³ 2011 m. rugpjūčio 5 d. ataskaitoje Nr. A/66/268 (77 ir 86 punktai), 2013 m. spalio 7 d. ataskaitoje Nr. A/68/295 (61 punktas), 2015 m. kovo 5 d. ataskaitoje Nr. A/HRC/28/68 (44 ir 86(d) punktai).

42 punktas). Praktikuojantis gydytojas arba jam pavaldi kvalifikuota medicinos sesuo ypatingą dėmesį turi skirti kaliniams, laikomiems vienutėse, ir turi aplankyti tokius kalinius kasdien, kalėjimo personalui pareikalavus, turi suteikti pirmąją medicinos pagalbą ir gydymą (Europos kalinimo taisyklių 43.2 punktas).

Ypatingas dėmesys turėtų skiriamas buvimui lauke. CPT pabrėžia, kad visi be išimties kaliniai (įskaitant ir asmenis, atliekančius nuobaudą drausminės zonos patalpose) turėtų turėti galimybę kasdien būti lauke. Taip pat savaime suprantama, kad buvimo lauke vietos turėtų būti pakankamai erdvios ir, kur įmanoma, turėtų būti pavėsinės (Antrosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 48 punktas).

3 skirsnis

APLINKA IR PRIVATUMAS

14. Dėl patalpų pritaikymo asmenims su negalia

Vertinant asmenų, turinčių judėjimo negalią laikymo sąlygas įkalinimo įstaigose nustatyta, kad nė vienoje iš aplankytų įstaigų nebuvo sudaryta fiziškai tinkama aplinka atitinkanti neįgaliųjų specialiuosius poreikius. Vis dėl to patikrinimų metu kalbinti pareigūnai teigė, kad asmenys su negalia šiose įkalinimo įstaigose nelaikomi arba laikomi itin retais atvejais.

Lukiškių TIK vadovo teigimų, 2014 metais buvo atnaujintos dvi kameros (kamera Nr. 124 ir kamera Nr. 125), esančios pirmame sektoriuje, kurios tik iš dalies buvo pritaikytos asmenims su judėjimo negalia. Tačiau įvertinus faktinę situaciją nustatyta, kad fizinė aplinka nuteistiems/suimtiesiems neįgaliesiems šioje įstaigoje yra visiškai nepritaikyta jų specialiesiems poreikiams: kameroje nėra pakankamai vietos laisvai judėti neįgaliojo vėžimėliu, kriauklė ir lentynos primontuotos per aukštai, prie unitazo yra pritvirtinti porankiai, tačiau unitazas įrengtas ant pakyls, pastatas yra senos statybos, siauros durys, pastate esančius praėjimus skiria statūs laiptai, nei lifto, nei keltuvo pastate nėra, todėl be pagalbos savarankiškai judėti asmuo negalėtų. Anot vadovo, įstaigoje laikomi asmenys, turintys judėjimo negalią, jiems pageidaujant, įstaigoje gali būti aprūpinti neįgaliojo vėžimėliu, pažastiniais ir alkūniniais ramentais, prausimuisi duše palengvinti gali būti išduodama kėdutė. Be to, esant reikalui, neįgalų asmenį pristatyti į kitas įstaigos patalpas, pavyzdžiui, į Sveikatos priežiūros tarnybą ar pas kitus specialistus, darbuotojų būtų prašoma nunešti neįgalų asmenį į paskirties vietą.

Taip pat pažymėtina, kad prie įėjimo į kai kurias įstaigas (Panevėžio PN ir Kauno nepilnamečių TIPN) nėra nuovažų, todėl negalią turintiems asmenims, atvykstantiems aplankyti įkalintų asmenų, būtų sudėtinga patekti į įkalinimo įstaigų patalpas.

Neįgaliųjų teisė į aplinkos prieinamumą įtvirtinta tiek nacionaliniuose, tiek tarptautiniuose teisės aktuose. Pagal teisinį reglamentavimą, neįgaliesiems turi būti sudaromos geresnės gyvenamųjų patalpų ir buitės sąlygos, sukurta fiziškai tinkama ir sveikatai saugi aplinka, atitinkanti jų specialiuosius poreikius (BVK 173 str. 5 d., NSIĮ 11 str. 1 d., Higienos norma 76:2010 7 p.). Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvencija 2 str. numato, kad „[...] tinkamas sąlygų pritaikymas – būtini ir tinkami pakeitimai ir pritaikymas, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta ir kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti neįgaliesiems galimybę naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis lygiai su kitais asmenimis ar galimybę įgyvendinti šias teises ir laisves“; 5 str.: „3. Siekdamas skatinti lygybę ir pašalinti diskriminaciją, valstybės, šios Konvencijos Šalys, imasi visų atitinkamų veiksmų, kad užtikrintų tinkamą sąlygų pritaikymą“; 19 str. 1 d.: numatyta, jog valstybės turi imtis atitinkamų priemonių, kad užtikrintų neįgaliesiems lygiai su kitais asmenimis fizinės aplinkos, kitų visuomenei prieinamų objektų ar teikiamų paslaugų prieinamumą tiek miesto, tiek kaimo vietovėse. Be to, Neįgaliųjų konvencijos 9 str. 1 d. a punkte numatyta, jog „šios priemonės, kurios apima prieinamumo kliūčių ir trukdžių nustatymą ir

pašalinimą, *inter alia* taikomos: a) pastatams [...] ir kitokiems vidaus ir lauko objektams, įskaitant [...], būstą, medicinos įstaigas ir darbo vietas [...].“

15. Dėl guminių lazdų nešiojimo Kauno TIPN

Per patikrinimą Kauno TIPN pastebėta, kad pareigūnams, dirbantiems apsaugoje patalpose, išduodamos specialiosios priemonės: dujų balionėliai ir guminės lazdos. Pareigūnų turimos lazdos yra pakankamai pastebimos, kadangi jie jas nešioja atvirai.

Atkreiptinas dėmesys, kad CPT yra pateikusi pastabą, kad pareigūnai neturėtų demonstratyviai nešioti lazdų, kadangi tokia praktika nėra būtina saugumui palaikyti ir neskatina gerų personalo bei sulaikytų asmenų santykių. Jei tokios apsaugos priemonės kaip lazdos yra būtinos, jos neturi būti matomos (2012 m. vizito Lietuvoje ataskaitos [CPT/Inf (2014) 18] 15 punktas; Vienuoliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2001) 16] 26 punktas). Be to, CPT rekomenduoja, kad nepilnamečių laisvės apribojimo aplinka kuo mažiau primintų įkalinimo įstaigą: tiesiogiai su nepilnamečiais dirbantys asmenys neturi nešioti lazdų, dujų ir kitų specialiųjų priemonių (Dvidešimt ketvirtosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (2015) 1] 119 punktas).

Taip pat pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybė ataskaitoje dėl priemonių, kurių buvo imtasi arba kurių numatoma imtis, siekiant įgyvendinti CPT po 2014 m. vizito pateiktas rekomendacijas, nurodė, jog numatyta palaipsniui pakeisti šiuo metu naudojamas gumines lazdas į kitas, kurios nebūtų akivaizdžiai pastebimos (pavyzdžiui, teleskopinio tipo lazdas).

Seimo kontrolierius atkreipia ypatingą dėmesį į tai, kad nepriklausomai nuo priežasčių, dėl kurių nepilnamečiams buvo atimta laisvė, jie savaime yra labiau pažeidžiami už suaugusius. Todėl būtinas ypatingas budrumas siekiant užtikrinti, kad jų psichinė ir dvasinė gerovė būtų tinkamai apsaugota (Ištrauka iš Devintosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (99) 12] 20 punktas). Taigi apibendrinant konstatuotina, kad Kauno TIPN apsaugos pareigūnų viešai nešiojamos (demonstruojamos) guminės lazdos nesukuria tinkamo psichologinio klimato tarp darbuotojų ir laikomų asmenų.

16. Dėl privatumo užtikrinimo

Lankantis Kauno TIPN buvo atkreiptas dėmesys į vienos kameros (kamera Nr. 302) įrengimo trūkumus privatumo aspektu: ilga, siaura kamera, įrengta vietoj buvusio nusiramino kambario, duryse didelis langas (jį dengia žaliuzės, tačiau jos nėra pilnai uždarytos, todėl vaizdą kameroje mato bet kuris pro šalį einantis pareigūnas; privatumas gali būti pažeidžiamas, pavyzdžiui, laikomam asmeniui persirenginėjant ir pro šalį einant priešingos lyties pareigūnui).

Pažymėtina, kad kaliniams skirtų patalpų, ypač gyvenamųjų, būklė turi užtikrinti pagarbą žmogaus orumui ir, kiek įmanoma privatumui (Europos kalinimo taisyklių 18.1 punktas). Nepilnamečių laisvės apribojimo vieta turi būti gerai suprojektuota, užtikrintų teigiamas ir individualizuotas laikymo sąlygas jauniems asmenims, geriant jų orumą ir privatumą, kambariai tinkamai įrengti, o aplinka kuo mažiau primintų įkalinimo įstaigą (Dvidešimt ketvirtosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (2015) 1] 104, 119 punktas).

4 skirsnis

LAIKYMO SĄLYGOS

17. Dėl minimalaus gyvenamojo ploto užtikrinimo

Atliekant patikrinimus nustatyta, kad Lukiškių TIK kameroje, kurios skirtos sulaikytiems asmenims, turintiems judėjimo negalią, nebuvo užtikrintas teisės aktuose nustatytas minimalus vienam asmeniui tenkantis plotas. Kameros Nr. 124 ir Nr. 125 plotai atitinkamai yra 7.31 kv. m. ir 6.48 kv. m., o jose įrengta po dvi dviaukštes miegojimo vietas. Pažymėtina, kad patikrinimo metu šiose kameroje asmenų nebuvo laikoma, tačiau konkretus vietų įrengimas, leidžia daryti prielaidą,

kad asmenys gali būti laikomi šiose kamerose pažeidžiant teisės aktuose nustatytą minimalaus ploto reikalavimą.

Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad Kauno TIPN naujai atvykę nepilnamečiai laikinai laikomi mažose, 0,5–0,75 m² kamerose (boksiukuose), kol bus atlikta krata ir užpildyti reikalingi dokumentai.

Kalėjimų departamento direktoriaus 2010 m. gegužės 11 d. įsakyme Nr. V-124 „Dėl didžiausio tardymo izoliatoriuje ir areštinėje leidžiamų laikyti asmenų skaičiaus ir minimalaus ploto, tenkančio vienam asmeniui, tardymo izoliatoriaus ir areštinės kameroje nustatymo“ reglamentuota, kad vienam asmeniui tenkantis minimalus plotas tardymo izoliatoriaus kameroje negali būti mažesnis kaip 3,6 m². Pagal anksčiau (iki 2009 m. birželio 10 d.) galiojusią Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2001 m. rugsėjo 7 d. įsakymu Nr. 178 patvirtintų Kardomojo kalnimo vietų vidaus tvarkos taisyklių 11.1 papunktį nustatytas minimalus plotas vienam asmeniui tardymo izoliatorių kamerose buvo 5 m² – tokį teisinį reglamentavimą palankiai vertindavo CPT atstovai, lankydami Lietuvos laivės atėmimo vietoje.

CPT savo rekomendacijose Lietuvai nėra nurodęs konkretaus minimalaus ploto, kuris turėtų tekti vienam asmeniui, laikomam suėmimo vykdymo įstaigoje (nors yra pateikęs rekomendaciją dėl minimalaus 4 m² ploto bendrabučių tipo patalpos įstaigose – pvz., 2008 m. balandžio 21–30 d. apsilankymo ataskaitoje⁴). Tačiau, pabrėžtina, jog po apsilankymo Lietuvoje 2012 metais CPT rekomendavo įtvirtinti, kad mažesnės nei 2 m² patalpos iš viso neturi būti naudojamos asmenims laikyti (2012 m. vizito Lietuvoje ataskaitos [CPT/Inf (2014) 18] 27 punktą).

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra apibendrinęs įvairioms valstybėms CPT teiktas ataskaitas ir rekomendacijas, iš kurių kyla reikalavimas, kad suimtiems asmenims tektų ne mažiau kaip 4 m² kameros ploto (žr. ataskaitos 4 punkte nurodytą sprendimą *Ananyev and Others*, 144 p.). Be to, pagal Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, į erdvės trūkumą kameroje būtina atsižvelgti nustatant, ar kalnimo sąlygos laikytinos „žeminančiomis orumą“, kaip tai suprantama pagal Konvencijos 3 straipsnį (žr., pvz., 4 punkte nurodytą sprendimą *Karalevičius v. Lithuania*, 36 p.). Tais atvejais, kai asmeniui tenka mažiau kaip 3 m² ploto, laisvės atėmimo įstaiga laikytina tokia perpildyta, kad tai savaime gali lemti Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą. Taigi, spręsdamas, ar dėl asmeninės erdvės trūkumo buvo pažeistas Konvencijos 3 straipsnis, Europos Žmogaus Teisių Teismas atsižvelgia į šiuos tris aspektus: 1) kiekvienas kalinamasis turi turėti asmeninę miegamąją vietą kameroje, 2) kiekvienam kalinamajam turi tekti bent 3 m² grindų ploto, ir 3) bendras kameros plotas turi būti toks, kad kalinamieji galėtų laisvai judėti tarp baldų. Bent vieno iš aspektų trūkumas lemia pagrįstą prielaidą, kad kalnimo sąlygos prilygsta orumą žeminančiam elgesiui ir dėl to pažeidžiamas Konvencijos 3 straipsnis (žr. pirmiau nuodytą sprendimą: *Ananyev and Others v. Russia*, 145, 148 p.; ataskaitos 4 punktą).

18. Dėl patalpų vėdinimo ir apšvietimo

Ne visose įstaigose yra užtikrinamas tinkamas vėdinimas: pastebėta pelėsio ant sienų ir lubų (Panevėžio PN virtuvėje bei kai kuriuose gyvenamuosiuose kambariuose sektoriuje, kuriame gyvena du ir daugiau kartų teistos moterys), taip pat buvo juntami nemalonūs kvapai, sklindantys iš sanitarinio mazgo įrenginių (Kauno TIPN paskirstymo patalpoje).

Taip pat kilo abejonių, ar Kauno TIPN drausmės izoliatoriuje užtikrinamas higienos normų reikalavimus atitinkantis apšvietimas: viena iš kamerų buvo siaura ir ilga, o natūralus ir dirbtinis apšvietimas buvo įrengti vienoje šios patalpos pusėje, dėl ko likusioje patalpos dalyje buvo ganėtinai tamsu.

⁴ CPT/Inf (2009) 22.

Siekiant užtikrinti tinkamas kalnimo sąlygas, laisvės atėmimo įstaigoms privalu rūpintis, kad būtų laikomasi Higienos normos 76:2010 reikalavimų. Pažymėtina, jog higienos normų reikalavimus atitinkančios sąlygos, tame tarpe ir tinkamas patalpų apšvietimas bei vėdinimas, yra neatsiejami nuo sveikos gyvenamosios aplinkos. Kameroje turi būti tinkamas vėdinimas, įrengti skaidraus stiklo langai, užtikrinti natūralaus apšvietimo reikalavimai, ant sienų ir lubų neturi būti pelėsių (Higienos normos 76:2010 21, 22, 26 ir 56 p.). Papildomai primintina, kad, pagal Europos kalnimo taisyklių 18.2 punkto a papunktį, vietose, kuriose laikomi kalnami asmenys, langai turi būti tokio dydžio, kad laikomi asmenys galėtų skaityti ir dirbti normaliomis sąlygomis, esant natūraliam apšvietimui. Be to, pagal CPT standartus, kameros turėtų būti pakankamai apšviestos, t. y., kad apšvietimas būtų tinkamas skaityti; pageidautina, kad kameros būtų apšviestos natūraliai (Antrosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 42 punktas).

19. Dėl higienos patalpų ir sąlygų palaikyti asmens higieną Panevėžio PN

Vizito metu Panevėžio PN buvo nustatyta, kad daugelis sanitarinių mazgų yra netvarkingi, t.y. sanitariniuose mazguose buvo nešvaru, kai kurie vandens nuleidimo mechanizmai buvo sulaužyti, grindys buvo šlapios, kampuose mėtėsi šiukšlių, kai kurie unitazai buvo neišvalyti, buvo užuodžiami nemalonūs kvapai. Švara nebuvo užtikrinta ir sanitariniuose mazguose, kurie buvo įrengti šalia ilgalaikių pasimatymų patalpų, ypač nešvaru buvo karantino zonoje esančiame sanitariniame mazge.

Pagal Higienos normos 76:2010 54 p., visos laisvės atėmimo vietų patalpos, įrenginiai ir baldai turi būti švarūs.

Toliau vertinant sanitarinius mazgus, konstatuotina, kad neužtikrinamas privatumas, kadangi moterų bidė yra įrengtos sanitariniuose mazguose bendroje jų patalpose ir atskirtos užuolaidomis, kurios tiek vertikaliai, tiek horizontaliai negali tinkamai uždengti. Taip pat nustatyta, kad 56 laikomoms moterims tenka naudotis 1 bidė, todėl akivaizdu, kad yra neužtikrinama galimybė naudotis sanitariniais įrengimais, šiuo konkrečiu atveju – bidė.

Labai svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad visos laikomos moterys skundėsi, jog joms neužtenka higieninių paketų, kadangi per mėnesį skiriama tik 15 vnt.⁵, Panevėžio PN administracija nurodė, kad pirmiau minėtas skiriamas paketų kiekis iš tikrųjų dažnai pagal individualius poreikius būna nepakankamas.

Taip pat buvo nustatyta, kad dirbančiosioms moterims po darbo valandų nėra sudaromos sąlygos tinkamai nusiprausti, t.y. nėra galimybės naudotis dušu su šiltu vandeniu.

Pažymėtina, kad CPT yra nurodęs, jog kai kuriose įstaigose buvo pastebėta tendenciją neatsižvelgti į suimtų moterų, įskaitant ir mergaites, asmeninės higienos poreikius. Šiai asmenų grupei ypatingai svarbu užtikrinti galimybę naudotis sanitariniais įrengimais, taip pat aprūpinti higienos reikmenimis, įskaitant ir higieninius paketus. Neaprupinimas šiais pagrindiniais reikmenimis pats savaime gali prilygti žeminančiam elgesiui Devintosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (99) 12] 30 punktas).

20. Dėl materialinio ir buitinio aprūpinimo

Per patikrinimus nustatyta, kad ne visose įstaigose užtikrinamas pakankamas kiekis kietojo inventoriaus. Patikrinimų metu nustatyta, kad trūko: drabužių spintų gyvenamuosiuose kambariuose, dėl ko drabužiai buvo laikomi dėžėse po lovomis (Panevėžio PN daugelyje kambarių), stalo (Panevėžio PN, 42 kambarys), veidrodžių (Kauno TIPN visuose gyvenamuosiuose kambariuose įrengtuose sanitariniuose mazguose, Panevėžio PN sektoriaus, kuriame gyvena du ir

⁵ Nuteistų vyrų ir moterų, atliekančių laisvės atėmimo bausmę patalpose, aprūpinimo apranga, patalyne ir asmens higienos priemonėmis normos, patvirtintos Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. birželio 9 d. įsakymu nr. 1R-139.

daugiau kartų teistos moterys sanitariniame mazge), spintelės/ių ir/arba stalo (Kauno TIPN kambariuose Nr. 9, Nr. 10, Nr. 12).

Taip pat nustatyta, kad gyvenamosiose patalpose (Panevėžio PN, išskyrus sektorių, kuriame gyvena motinos su vaikais) buvę baldai (lovos, stalai, kėdės, spintelės, drabužių spintos) buvo smarkiai nusidėvėję, dažnai apgadinti (spintelės be rankenėlių, sulaužytos durelės, neprimontuotas stalviršis ir t.t.). Be to, kai kuriuose sanitariniuose mazguose buvę įrenginiai neveikė ar buvo apgadinti (Kauno TIPN kambariulyje Nr. 9 ir Nr. 10 sugadinti dušo čiaupai; Panevėžio PN daugelyje sanitarinių mazgų įvairūs mechanizmai (kriauklių čiaupai, rankenėlės, unitazų nuleidimo mechanizmai)).

Apžiūrint įvairias įkalinimo įstaigų patalpas, taip pat pastebėta, kad Panevėžio PN buvo nusidėvėjusios grindys, vietomis net su skylėmis, kurios nuteistųjų dangstomos kilimine ar kitokia danga, todėl pagal teisės aktų reikalavimus (Higienos normos HN 76:2010 59 p., Pataisos įstaigų įrengimo ir eksploatavimo taisyklių 11.4 p.) galimai tampa sudėtinga tokias patalpas valyti ir dezinfekuoti. Vertinant pirmiau nustatytus trūkumus svarbu paminėti, kad, anot Panevėžio PN administracijos, Panevėžio visuomenės sveikatos centras, atlikdamas valstybinę visuomenės saugos kontrolę, per paskutinius dvejus metus nenustatė beveik jokių pažeidimų, išskyrus dirbtinio apšvietimo neatitikimą, pagal HN 76:2010 reikalavimus. Atsižvelgiant į tai, kyla abejonių, ar Panevėžio visuomenės sveikatos centras tinkamai vykdo teisės aktų deleguotą funkciją ir kontroliuoja, kaip Panevėžio PN laikomasi higienos normų reikalavimų.

Taip pat pažymėtina, kad Panevėžio PN ir Kauno TIPN laikomiems asmenims išduodamas minkštasis inventorių buvo prastos būklės (dėmėti, vizualiai nešvarūs, suplyšę čiužiniai ir antklodės).

Pagal nustatytą teisinį reglamentavimą, laisvės atėmimo įstaigos privalo užtikrinti tinkamą kalinamų asmenų materialinį buitinių aprūpinimą. BVK 173 str. 1 dalyje įtvirtinta, kad arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atliekantiems nuteistiesiems užtikrinamos reikiamos gyvenamųjų patalpų ir buities sąlygos, atitinkančios Lietuvos Respublikos higienos normas. Analogiškas teisinis reguliavimas įtvirtintas Suėmimo vykdymo įstatymo 44 str. Reikalavimai minkštajam inventoriui numatyti Higienos normos HN 76:2010 66 p. Detalias taisykles, susijusias su kalinamų asmenų buitiniu aprūpinimu nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. birželio 9 d. įsakymu Nr. 1R-139 patvirtintos Arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atliekančių nuteistųjų, suimtųjų ir vaikų (kūdikių), esančių pataisos namų vaikų (kūdikių) namuose, materialinio buitinio aprūpinimo normos. Šis teisės aktas, be kita ko, nustato laisvės atėmimo vietų patalpų aprūpinimo baldais ir kietuoju inventoriu normas. Gyvenamojoje patalpoje turi būti lova, spintelė, stalas, taburetė arba stalo ilgio suoliukas ir kiti būtini baldai bei inventorių. Sanitariniame mazge, be kita ko, turi būti sieninis veidrodis virš kiekvienos praustuvės.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pirmiau paminėtas teisės aktas nenumato gyvenamojoje patalpoje pastatyti drabužių spintą. Tačiau vertinant aplinkybę, kuomet nuteistieji turi teisę su savimi turėti iki 30 kilogramų būtinų daiktų, manytina būtų tikslinga patobulinti teisinį reguliavimą sprendžiant klausimą, kur tokie daiktai turėtų būti laikomi, kad jų nereikėtų laikyti dėžėse po lovomis, kaip tai buvo pastebėta Panevėžio PN.

Patikrinimų metu apžiūrint įvairias patalpas, labiausiai dėmesį atkreipė laikymo karantino patalpoje sąlygos Panevėžio PN. Karantino patalpa buvo itin niūri: joje buvo tik lovos ir čiužiniai, sienos nusilupusiais dažais, ant sienų ir lubų buvo matyti pelėsis, grindys nešvarios, buvo jaučiamas itin aštrus ir nemalonus kvapas.

Pažymėtina, kad asmenų laikymas karantino patalpoje tokiomis sąlygomis, kad ir neilgą laiką, ne tik pažeidžia teisės aktų reikalavimus, bet ir neabejotinai laikytinas žeminantis asmens orumą.

Lankantis Kauno TIPN buvo nustatyta, kad asmenį perkėlus iš tardymo izoliatoriaus į pataisos namus, nėra išduodamos asmens higienos priemonės.

Pagal teisinį reguliavimą, laisvės atėmimo vietose laikomi asmenys turi būti aprūpinami švariais lovos skalbiniais, rankšluosčiais ir asmens higienos priemonėmis pagal teisės akto nustatytas normas, jiems turi būti sudaroma saugi sveikatai gyvenamoji aplinka (HN 76:2010 6, 63 p.). Nuteistųjų nepilnamečių, atliekančių laisvės atėmimo bausmę nepilnamečių pataisos namuose, aprūpinimo apranga, patalyne ir asmens higienos priemonėmis normoje, patvirtintoje Teisingumo ministro 2004 m. birželio 9 d. įsakymu Nr. 1R-139, numatyta, kad nuteistajam, be kita ko, turi būti išduoti tualetinis muilas, tualetinis popierius, po 30 g. muilo kaskart prieš einant maudytis duše.

5 skirsnis

MAITINIMO ORGANIZAVIMAS

21. Dėl maitinimo, jo organizavimo ir sąlygų gamintis maistą sudarymo

Lankantis Panevėžio PN nuteistosios skundėsi, kad maitinimo metu negauna sezoninių daržovių (pomidorų, agurkų), taip pat vištienos (aktualu šioje įstaigoje bausmę atliekančiai moteriai, kuri išpažįsta islamą).

Iš Kalėjų departamento patvirtintų valgiaraščių nuteistosioms moterims matyti, kad šviežios daržovės (agurkai) numatytos 11 kartų (valgiaraščiuose dirbančioms ir nedirbančioms moterims) ir 12 kartų (valgiaraščiuose dirbančioms ir nedirbančioms moterims vegetarėms) per mėnesį, patiekalai iš vištienos minėtuose valgiaraščiuose nenumatyti. Prie valgiaraščio yra nurodyta pastaba, kurioje teigiama, kad daržoves galima keisti, atsižvelgus į metų laikus.

Tinkamo maitinimo užtikrinimas laisvės apribojimo vietose laikomiems asmenims yra viena pagrindinių jų teisių. Kiekvienam kaliniui turi būti pateikiamas visavertis maistas, atitinkantis jų lytį, amžių, sveikatą, fizinę būklę, religiją, kultūrą ir jų darbo pobūdį (Europos kalnimo taisyklių 22.1 punktas).

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta pirmiau, pažymėtina, kad nuteistosioms turėtų būti tiekiamos įvairesnės sezoninės daržovės, pvz. ne tik agurkai, tačiau ir pomidorai bei kt., o asmenims, išpažįstantiems kitą tikėjimą – jų religiją atitinkantys patiekalai, pvz. vištiena.

Lankantis Panevėžio PN buvo gauta nemažai skundų dėl sąlygų gamintis maistą. Nuteistosios skundėsi, kad virtuvėlėje, kurioje nuteistosios gali gamintis maistą, yra tik viena viryklė, skirta naudotis 56 nuteistųjų, todėl labai sudėtinga visiems norintiems gaminti joje maistą.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Laisvės atėmimo vietų patalpų aprūpinimo baldais ir kietuoju inventoriumi normų, patvirtintų Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. birželio 9 d. įsakymu Nr. 1R-139 „Dėl Arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atliekančių nuteistųjų, suimtųjų ir vaikų (kūdikių), esančių pataisos namų vaikų (kūdikių) namuose, materialinio buitinio aprūpinimo normų patvirtinimo“, skyriuje „Bendrabučio gyvenamosios patalpos virtuvėlė“ numatyta, kad bendrabučių gyvenamosios patalpos virtuvėlėje turi būti, be kita ko, ir elektrinė viryklė/s, atsižvelgiant į plotą ir reikmę.

Be to, pažymėtina, kad visi buitinės technikos prietaisai turi būti tvarkingi ir atitikti gamintojo naudojimosi konkrečiu prietaisu instrukciją.

Dar vienas trūkumas, susijęs su maitinimo organizavimu buvo nustatytas Kauno TIPN, kur buvo išduodami nešvarūs stalo įrankiai. Pažymėtina, kad nešvarūs stalo įrankiai buvo laikomi kartu su švariais įrankiais ir indais bei paruošti naudojimui pietų metu.

Pagal Asmenų, laikomų kardomojo kalnimo ir laisvės atėmimo vietose, maitinimo organizavimo taisyklių, patvirtintų Kalėjų departamento prie Teisingumo ministerijos direktoriaus 2006 m. gegužės 2 d. įsakymu Nr. 4/07-117 „Dėl Asmenų, laikomų kardomojo kalnimo ir laisvės atėmimo vietose, maitinimo organizavimo taisyklių patvirtinimo“ 18 p., visi įrankiai ir kita įranga turi būti švarūs ir tvarkingi.

6 skirsnis
SVEIKATOS PRIEŽIŪRA

22. Dėl tinkamo sveikatos priežiūros paslaugų teikimo

Patikrinimo metu atliktus faktinį žmogaus teisių užtikrinimo vertinimą vietoje, nustatyti šie trūkumai:

Vizitų metu susipažįstant su atsitiktine tvarka išrinktomis nuteistųjų sveikatos istorijomis, pastebėta, kad asmens sveikatos istorijose nėra pacientų sutikimą patvirtinančių įrašų ir parašų dėl sveikatos patikrinimo, gydytojo apžiūros, paskirto gydymo ir t. t. Paaiškėjo, kad atvykę į įkalinimo įstaigą (Panevėžio PN) asmenys pasirašo išankstinį sutikimą dėl gydymo, bet vėliau, skiriant gydymą arba procedūras, rašytinis sutikimas kaskart negaunamas. Iš įrašų sveikatos istorijose nustatyta, kad: pastaba su paciento parašu įrašoma tik tada, kai jis atsisako gydymo arba procedūros.

Pažymėtina, kad, pagal BVK 174 str. 1 dalį, asmens sveikatos priežiūra pataisos įstaigose bei areštinėse organizuojama ir atliekama pagal Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos įstatymus. Pagal Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo 14 str. 1 dalį, pacientui nuo 16 metų sveikatos priežiūros paslaugos teikiamos tik su jo sutikimu, išskyrus būtinosios medicinos pagalbos paslaugų teikimo atvejus, kai pacientas negali savo valios išreikšti pats. Pažymėtina, kad paciento valia turi būti patvirtinta paciento parašu paciento medicininuose dokumentuose. Šiame įstatyme ir atitinkamuose įgyvendinamuosiuose teisės aktuose taip pat nustatyti reikalavimai sutikimui dėl sveikatos priežiūros paslaugų teikimo. Manytina, kad asmens sutikimas su skiriamu gydymu ar procedūra būtų aiškiau suprantamas, jeigu kiekvienu konkrečiu atveju būtų daromas įrašas su asmens parašu sveikatos istorijoje. Pažymėtina, kad taip ir nuteistieji, ir įstaiga išvengtų galimų abejonių ir ginčų dėl tinkamo supažindinimo su skiriamu gydymu (procedūra) ir asmens sutikimo fakto.

Teigiamai vertintinas Kauno TIPN sprendimas pasigaminti specialius spaudus, kurie naudojami pildant įrašus pacientų sveikatos istorijose kartu su paciento vardu, pavarde, data ir parašu, ir, kurie patvirtina, kad pacientas yra informuotas apie gydymo planą, supranta ir sutinka gauti gydymą. Deja, tenka apgailestauti, kad ne visi gydytojai ir ne visada naudojami specialiu spaudu.

Per patikrinimus taip pat nustatyta, kad įkalinimo įstaigų (Panevėžio PN, Kauno TIPN) Sveikatos priežiūros tarnyboje dirbančių darbuotojų etatų skaičius neatitinka sveikatos priežiūros specialistų etatų skaičiaus, nustatyto Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių įstaigų sveikatos priežiūros tarnybų tipiniuose normatyvuose.

Panevėžio PN Sveikatos priežiūros tarnybai yra priskirta iš viso 7,75 etatai: bendrosios praktikos gydytojas 0,75 etato, gydytojas akušeris-ginekologas 0,25 etato, vaikų ligų gydytojas 0,25 etato, odontologas 0,25 etato, vyriausiasis slaugos administratorius ir bendruomenės slaugytojas po 1 etatą, bendrosios praktikos slaugytojas 4 etatai (dienos metu paslaugas teikia tik 1-2 bendrosios praktikos slaugytojos). Kai, tuo tarpu, pagal teisinį reglamentavimą papildomai turėtų būti: bendrosios praktikos gydytojo 0,25 etato, gydytojo akušerio-ginekologo 0,25 etato, odontologo 0,25 etato, trūksta gydytojo psichiatro, gydytojo psichoterapeuto, gydytojo dermatovenerologo bei bendrosios praktikos slaugytojų.

Kauno TIPN Sveikatos priežiūros tarnybai yra priskirta iš viso 12 etatų: šeimos gydytojas 1 etatas, gydytojas odontologas 0,5 etato, gydytojo dermatovenerologas 0,5 etato, gydytojas radiologas 0,25 etato, gydytojas psichiatras 0,5 etato, akušeris 0,25 etato, vyriausiasis slaugos administratorius 1 etatas, bendruomenės slaugytojas 2 etatai, bendrosios praktikos slaugytojas 4 etatai, klinikos laborantas 1 etatas. Neužimti patvirtinti gydytojo radiologo ir akušerio etatai. Kai, tuo tarpu, pagal teisinį reglamentavimą papildomai turėtų būti: Sveikatos priežiūros tarnybos viršininko pavaduotojas 1 etatas, gydytojo psichoterapeuto 0,5 etato, klinikinio psichologo 0,5 etato. Be to, atsižvelgiant į tai, kad šioje įkalinimo įstaigoje laikomi nepilnamečiai asmenys, turėtų būti

teikiamos ne bendrosios praktikos gydytojo ir gydytojo psichiatro paslaugos, o vaikų ligų gydytojo bei vaikų ir paauglių gydytojo psichiatro sveikatos priežiūros paslaugos.

Atsižvelgiant į tai, darytina prielaida, kad, visų pirma, Sveikatos priežiūros tarnybose etatai patvirtinami nesivadovaujant Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių sveikatos priežiūros tarnybų etatų tipiniais normatyvais, patvirtintais Lietuvos Respublikos teisingumo ir sveikatos apsaugos ministru. Antra, dėl neužimtų arba iš dalies užimtų etatų Sveikatos priežiūros tarnyba gali būti nepajėgi teikti visas išduotoje licencijoje numatytas sveikatos priežiūros paslaugas įstaigoje kalinamiems asmenims, todėl kyla abejonių dėl tinkamo sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo užtikrinimo pagal nustatytą teisinį reglamentavimą.

Be to, Panevėžio PN peržiūrint sveikatos priežiūros specialistų darbo grafikus nustatyta, kad nuo 21 val. įstaigoje nelieka nei vieno sveikatos priežiūros specialisto. Darbuotojų teigimu, esant reikalui nakties metu yra kviečiama greitoji medicinos pagalba arba asmuo gabenamas į asmens sveikatos priežiūros įstaigą.

Atsižvelgiant į tai, kyla abejonių, ar užtikrinamas asmens sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumas nakties metu, pavyzdžiui, tuo atveju, kai kreipiamasi dėl vaistų išdavimo, skirtų skausmui malšinti ar karščiavimui mažinti. Kalbant su nuteistosiomis, jos taip pat patvirtino, kad greitoji medicinos pagalba kviečiama tik esant ypatingoms ir ekstrinėms situacijoms.

Bendraudant su kalinamais asmenimis taip pat buvo gauta nemažai nusiskundimų dėl asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo įkalinimo įstaigose (Panevėžio PN). Tačiau pastebėtina, kad dažniausiai nuteisti asmenys skundėsi dėl odontologinių paslaugų teikimo kokybės bei prieinamumo. Pastebėtina, kad darbuotojai taip pat patvirtino, kad dažnai tenka gauti skundus dėl odontologo paslaugų, tačiau, anot administracijos, nei vienas skundas nepasitvirtino.

Atkreiptinas dėmesys, kad vadovaujantis teisės aktais (Kolegialių institucijų 2009 m. kovo 18 d. įsakymo Nr. V-195/1R-76 „Dėl Laisvės atėmimo vietose veikiančių asmens sveikatos priežiūros tarnybų struktūros, etatų skaičiaus ir darbo tvarkos aprašo patvirtinimo“ 1 p.) laisvės atėmimo vietose veikiančių asmens sveikatos priežiūros tarnybų struktūros, etatų skaičiaus ir darbo tvarkos aprašas skirtas užtikrinti, kad suimtiesiems bei asmenims, atliekantiems arešto ar laisvės atėmimo bausmes būtų teikiamos tokios pat asmens sveikatos priežiūros paslaugos kaip ir laisvėje esantiems asmenims. Todėl, nepaisant to, kad nei vienas nuteistojo skundas dėl odontologinių paslaugų nekokybiško teikimo nepasitvirtino, tačiau vertinant didelį nuteistųjų nepasitenkinimą, manytina būtų tikslinga įsigilinti į susiklosčiusią situaciją ir išsiaiškinti priežastis ir kuo skubiau rasti tinkamą problemos sprendimą.

Galiausiai pažymėtina, kad vertinant kalinamų asmenų teisę pasinaudoti psichologų teikiamomis paslaugomis, nustatyta, kad šios paslaugos nėra tinkamai užtikrinamos nei Panevėžio PN, nei Kauno TIPN.

Panevėžio PN yra numatytos 2 psichologo pareigybės. Tačiau susipažįstant su šių specialistų darbo grafikais nustatyta, kad Kauno TIPN psichologo paslaugas teikė tik viena iš dviejų darbuotojų (nuo 6 val. 40 min. iki 15 val. 40 min.), kadangi kita buvo vaiko priežiūros atostogose. Be to, psichologės atostogų metu, jos niekas nepavadavo.

Kauno TIPN yra numatytos 2 psichologo pareigybės. Tačiau atliekant patikrinimą nustatyta, kad tik viena iš jų yra užimta. Patikrinimo metu įstaigoje psichologo paslaugos buvo teikiamos tik vieno specialisto nuo 8 val. iki 17 val.

Atsižvelgiant į tai, kas nurodyta pirmiau, darytina išvada, kad tiek kalinamoms moterims, tiek nepilnamečiams nebuvo sudarytos tinkamos galimybės gauti psichologo paslaugas. Pabrėžtina, kad šios dvi kalinamų asmenų grupės: moterys, tame tarpe, ir moterys su vaikais bei nepilnamečiai yra itin jautrūs, todėl ypatingai didelis dėmesys turėtų būti skiriamas psichologinės pagalbos suteikimui šiems asmenims.

7 skirsnis

TEISĖ Į INFORMACIJĄ IR KREIPIMŪSI NAGRINĖJIMAS

23. Dėl tinkamo supažindinimo su vidaus tvarkos taisyklėmis ir galimybės teikti kreipimuisi

Pažymėtina, kad Kauno TIPN yra vienintele įstaiga Lietuvoje, kur laisvės atėmimo bausmes atlieka nepilnamečiai, taip pat kurioje nepilnamečiams yra vykdomas suėmimas (kardomoji priemonė), todėl dirbant su tokiais asmenimis, reikia ypatingai atsižvelgti į jų brandą pagal amžių.

Per patikrinimą bendravus su Kauno TIPN laikomais asmenimis, taip pat įstaigos personalu, nustatyta, kad dėl netinkamo supažindinimo (jiems nesuprantama kalba) su jų teisėmis ir pareigomis, yra užkirstas kelias laikomiems asmenims ginti galimai pažeistas savo teises, kadangi pirmiau minėti asmenys nežino kur, kaip ir kokiais būdais tai gali atlikti.

Lankantis Panevėžio PN, nustatyta, kad laikomi asmenys su savo teisėmis ir pareigomis buvo supažindinti formaliai, t.y. laikomiems asmenims informacija pateikiama neinformatyviai, sudėtinga formuluote, išaiškinant tik teoriją, jos nesuvedant su praktika, nenurodant pasekmių dėl tam tikrų pareigų pažeidimų. Tokiu būdu sudaroma situacija, kuomet laikomam asmeniui tampa sunku, o kartais ir neįmanoma lengvai, tiesiogiai ir nuolat pasiekti informaciją apie savo teises ir pareigas įkalinimo įstaigoje.

Kauno TIPN ir Panevėžio PN apklausti laikomi asmenys nurodė, kad kai kurie būrių viršininkai, primindami jų kreipimuisi, vykdo psichologinį spaudimą (gąsdina, kad „sudarys nepakeliamas sąlygas gyventi“, „sugadins lygtinį paleidimą“ (citātų kalba netaisyta) ir kt.), kad jie neteiktų kreipimuisi administracijai. Todėl laikomi asmenys, būdami įbauginti, nėra kreipimuisi ir tokiu būdu galimai yra užkertamas kelias jiems apginti savo pažeistas teises. Kitokių kreipimuisi pateikimo būdų, pvz. juos dedant į specialiai tam skirtas dėžutes ir pan., nėra sudaryta.

Atliktus faktinį žmogaus teisių užtikrinimo vertinimą Panevėžio PN, nustatyta, kad patikrinimo metu įstaigoje buvo laikoma 1 užsienio valstybės pilietė, kuri nemokėjo lietuviškai. Ji turėjo nusiskundimų, kad ne visuomet įstaigos administracija jam suprantama kalba išaiškina teises ir pareigas, taip pat atsako į klausimus, susijusius su kasdieninėmis aplinkybėmis. Taip pat buvo pastebėta, kad nėra aišku, kaip įstaiga užtikrintų žmogaus teises įstaigoje drausminio proceso metu, t. y. kuomet užsienietis pažeistų nustatytas įstaigos vidaus elgesio taisykles arba keltų grėsmę įstaigos tvarkai ir saugumui.

Atkreiptinas dėmesys, kad lankantis Panevėžio PN, direktorius nurodė, kad yra sudaręs visas galimybes (galima iš anksto užsiregistruoti į priėmimą pas direktorių, o jis per protingą terminą priima suimtąją pokalbiui) laikomiems asmenims tiesiogiai kreiptis į jį. Per patikrinimą pabendravus su laikomais asmenimis (daugelis nurodė, kad neįmanoma pakliūti pas direktorių), taip pat patikrinus direktoriaus registracijos žurnalą dėl laikomų asmenų priėmimo pas direktorių (pusės metų laikotarpiu tik du mėnesius buvo vykdoma registracija), nustatyta, kad galimai pats direktorius, sudaręs tokias sąlygas, vengia priiminėti laikomus asmenis.

Pagal Suėmimo vykdymo įstatymo 11 straipsnio 5 dalį, suimtieji pasirašytinai supažindinami su jų teisėmis, pareigomis ir draudimais, o šio įstatymo 13 straipsnyje įtvirtinta suimtųjų teisė gauti rašytinę informaciją apie jų laikymo tvarką ir sąlygas, teises, pareigas ir jiems taikomus draudimus lietuvių, suimtojo gimtąja kalba arba ta kalba, kurią suimtasis supranta.

Bausmių vykdymo kodekso 46 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad laisvės apribojimo bausmę vykdanči institucija ne vėliau kaip per penkias darbo dienas nuo nuosprendžio nuorašo gavimo išsikviečia nuteistąjį ir pasirašytinai supažindina jį su laisvės apribojimo bausmės atlikimo tvarka, paskirtų draudimų ir įpareigojimų vykdymo tvarka ir sąlygomis, atsiskaitymo už draudimų ir įpareigojimų vykdymą tvarka. 11 straipsnio 1 dalies 1 punkte yra įtvirtintą teisė – gauti rašytinę

informaciją apie bausmės atlikimo tvarką ir sąlygas, savo teises bei pareigas, kuri turi būti pateikta lietuvių kalba arba nuteistojo gimtąja kalba, arba ta kalba, kurią nuteistasis supranta.

Pagal Europos kalinimo taisyklių 59 punkto a) dalį, kaliniai, kurie kaltinami drausmės pažeidimu, turi būti skubiai ir detalai informuojami jiems suprantama kalba apie pateiktą kaltinimų pobūdį.

Kaip nurodyta pirmiau, vertinant ypatinga Kauno TIPN statusą, verta pabrėžti, kad CPT ataskaitoje numatyta, jog asmenų, iš kurių atimta laisvė, teisės netenka vertės, jeigu šie asmenys apie savo teises nežino. Todėl svarbu, kad asmenys būtų jiems suprantama kalba supažindinti su jų teisėmis. Siekiant tai užtikrinti, turi būti sistemingai pateikiamas informacinis lapelis, kuriame paprastai ir aiškiai išdėstytos jų teisės. Be to, tokie asmenys turi pasirašyti pažymą, įrodančią, kad jie buvo informuoti apie savo teises (Dvyliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2002) 15] 44 punktas).

CPT taip pat labai aiškiai nurodo, kad jam rūpi konkrečios problemos, su kuriomis gali susidurti tam tikros kalinių kategorijos, pavyzdžiui, nepilnamečiai ir moterys (Antrosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 52 punktas).

Taigi vertinant tai, kas nurodyta pirmiau dėl netinkamo nepilnamečių supažindinimo su jų teisėmis ir pareigomis, svarbu atkreipti dėmesį į CPT teiginį, kad efektyvios skundų ir inspektavimo procedūros yra pagrindinės garantijos prieš netinkamą elgesį nepilnamečių įstaigose, taip pat, kad nepilnamečiai turėtų turėti galimybes pateikti skundus (tiek įstaigos administracinės sistemos viduje, tiek išoriškai) ir konfidencialiai susisiekti su atitinkamu valdžios atstovu. Devintosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (99) 12] 7. Skundų tikrinimo ir inspektavimo procedūros, 36 punktas).

8 skirsnis

SPECIALIOSIOS SUIMTŪJŲ, NUTEISTŪJŲ TEISĖS

24. Dėl teisės pasimatyti su giminaičiais ir kitais asmenimis

2010 m. vizito Lietuvoje ataskaitoje CPT išreiškė susirūpinimą dėl retai leidžiamų pasimatymų suimtiems nepilnamečiams ir dėl to, kad tam tikrais atvejais nepilnamečiui dėl kiekvieno pasimatymo tenka atskirai kreiptis iš naujo (2010 m. birželio 14–18 d. vizito ataskaitos [CPT/Inf (2011) 17] 60 punktas). Patikrinimo Kauno TIPN metu keli nepilnamečiai teigė, kad daugiau nei mėnesį laukia prokuroro sutikimo pasimatyti su savo artimaisiais.

Siekiant įvertinti pirmiau minėtų aplinkybių pagrįstumą, buvo kreiptasi į Lietuvos Respublikos Generalinę prokuratūrą prašant pateikti informaciją apie vizito dieną įstaigoje laikomų nepilnamečių pateiktus prašymus leisti pasimatyti to savo artimaisiais ir jų nagrinėjimą. Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra informavo (2015 m. rugpjūčio 24 d. raštu Nr. 17.2-9747), kad prašymus leisti pasimatyti su artimaisiais giminaičiais prokurorams buvo pateikę keturi suimti nepilnamečiai, iš jų du asmenys buvo pateikę po du prašymus (viso 6 prašymai). 5 prašymai buvo dėl daugkartinių pasimatymų, vienas – dėl vienkartinio pasimatymo. Du sprendimai buvo priimti tą pačią dieną, kai gautas prašymas, du sprendimai – per vieną dieną, vienas sprendimas – per dvi dienas ir vienas – per 14 dienų nuo prašymo gavimo dienos. Visiems asmenims buvo leista pasimatyti su artimaisiais giminaičiais.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta pirmiau, galima teigti, kad yra tinkamai užtikrinama nepilnamečių teisė į pasimatymus, taigi problema, kuri buvo nustatyta CPT ir pateikta jos 2010 metų ataskaitoje, išspręsta.

Atliekant patikrinimą Panevėžio PN, nuteistosios iškėlė problemą, susijusią su sutuoktinių, kurie abu atlieka laisvės atėmimo bausmę, pervežimo į ilgalaikį pasimatymą apmokėjimu.

Pagal BVK 94 straipsnio 6 dalį, tokiems asmenims per metus gali būti suteikti du ilgalaikiai pasimatymai, o pasimatymų vietą nustato pataisos įstaigų, kuriose sutuoktiniai atlieka bausmes, direktoriai. Šioje dalyje numatytas pervežimo išlaidų apmokėjimas – nuteistųjų pervežimo

išlaidas apmoka patys nuteistieji. Tačiau dažniausiai nuteistieji negali apmokėti pervežimo išlaidų dėl to, kad jų asmeninės sąskaitos yra areštuotos antstolių, ir negali įgyvendinti numatytos teisės pasimatyti su sutuoktiniu, kol neišspręs klausimo dėl sąskaitos arešto panaikinimo su jų sąskaitas areštavusiais antstoliais.

CPT pabrėžia, kad kaliniui turi būti suteiktos galimybės išsaugoti ryšius su šeima ir artimais draugais, o taikant bet kokius tokių ryšių apribojimus, turėtų būti atsižvelgiama tik į saugumo sumetimus arba turimus resursus. Komitetas sveikina progresyvius kitų valstybių bandymus, kuomet skiriamos kameros, kuriose drauge būtų laikomos poros (kai abiem yra atimta laisvė), ir/arba sudaromos tam tikros sąlygos kontaktams tarp įkalintų vyrų ir moterų (su sąlyga, šie kaliniai su tuo sutinka, jie yra kruopščiai atrinkti ir tinkamai saugomi) (Antrosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 51 punktas, Dešimtosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2000) 13] 24 punktas).

Atsižvelgiant į CPT rekomendacijas ir į tai, kad ribojimas tretiesiems asmenims apmokėti sutuoktinio pervežimo į pasimatymą išlaidas nėra tiesiogiai susijęs su saugumu ir įkalinimo sistemos resursų išnaudojimu, taip pat aiškinant BVK nuostatą, kad tokias išlaidas apmoka ne įkalinimo įstaiga, o nuteistieji, darytina išvada, kad toks ribojimas yra nepagrįstas ir riboja galimybę sutuoktiniams išlaikyti ir (ar) išsaugoti šeimyninius ryšius.

25. Dėl teisės apsipirkti

Lankantis Panevėžio PN nuteistosios skundėsi turinčios galimybę nusipirkti tik vienos rūšies kavos – „777“. Įstaigos administracijos teigimu, kita kavos rūšis atsiras tik nuteistosioms išpirkus šiuo metu parduotuvėje esančią kavą.

Žmoniška aplinką, priežiūrą ir kontrolę įkalinimo įstaigose lydi bendravimas ir rūpinimasis. Personalas, skirdamas dėmesį saugumo ir tvarkos klausimams, su kaliniais turi bendrauti žmoniškai ir tinkamai, vadovybė turėtų skatinti personalą proto ribose pasitikėti kaliniais ir laukti iš jų pusės noro tinkamai elgtis, kaliniams turi būti leidžiama dalyvauti aptariant bendrų įkalinimo reikalų ir turi būti skatinama diskutuoti apie šiuos reikalus su kalėjimo administracija (Antrosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 45 punktas, Vienuoliktosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2001) 16] 26 punktas, Europos kalinimo taisyklių 50 punktas). Todėl Panevėžio PN administracijai pagal galimybes vertėtų užtikrinti nuteistosioms galimybę pasirinkti iš kelių rūšių prekių (pagal savybes, skonį ir kokybę).

9 skirsnis

DARBAS, UŽIMTUMAS IR SOCIALINĖ REABILITACIJA

26. Dėl darbo galimybių neįgaliesiems nuteistiesiems Lukiškių TIK

Atliekant patikrinimą Lukiškių TIK, nustatyta, kad neįgaliesiems ne tik nepritaikytos kameros, tačiau taip pat nėra jokių galimybių tokiems asmenims save realizuoti dirbant. Lukiškių TIK administracija nurodė, kad jų įstaigoje įkalinus pirmiau minėtus asmenis ir šiems pateikus pageidavimus dirbti, dėl egzistuojančio darbo pobūdžio (reikalinga didelė fizinė jėga, darbas su sudėtingomis staklėmis, judėjimas darbo vietoje ir pan.) nebūtų jokių praktinių galimybių juos įdarbinti.

Pažymėtina, kad BVK nustato nuteistųjų lygybės principą taikant bausmių vykdymo įstatymus, 6 str. nurodant, kad taikant bausmių vykdymo įstatymus, vadovaujamosi principu, kad visi nuteistieji lygūs nepaisant jų neįgalumo.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį ir į Neįgaliųjų konvencijos 27 straipsnio (Darbas ir užimtumas) 1 dalį, kur yra pripažįstama neįgaliųjų teisė į darbą lygiai su kitais asmenimis. Pagal Užimtumo lygybės direktyvos 5 straipsnį, darbdaviai įpareigojami pasirūpinti tinkamomis patalpomis, kad turintiesiems fizinę ar psichinę negalią būtų užtikrintos lygios galimybės įsidarbinti.

Tai apibrėžiama kaip tinkamos priemonės, kurių prirėikus imamasi konkrečiu atveju, kad neįgaliajam būtų sudarytos sąlygos įsidarbinti, dirbti.

27. Dėl veiklos už kameros ribų trūkumo, užimtumo ir socialinės reabilitacijos

Patikrinimo Kauno TIPN metu buvo nustatyta, kad tardymo izoliatoriuje laikomiems asmenims galimai trūksta veiklos už kameros ribų (patikrinimo metu ir patys kalinamieji pareiškė tokių nusiskundimų). Kauno TIPN administracijos pateiktais duomenimis, kasdien pagal dienotvarkę⁶ laikomiems asmenims yra skiriamas užimtumas-dalyvavimas Pozityvaus užimtumo priemonėse⁷ už kameros ribų: filmų peržiūros ir aptarimas, fizinis užimtumas, savišvieta, kompiuterinis raštingumas, meninis mokymasis. Tokios priemonės taikomas kasdien nuo 9:00 iki 12:00 val., taip pat nuo 13:30 iki 15:55 val. Tačiau pažymėtina, kad pirmiau nurodytu laikotarpiu taip pat vykdomas pasivaikščiavimas gryname ore (nuo 9:00 iki 16:30 val.) ir naudojimas asmeniniais kompiuteriais (nuo 13:40 iki 16:40 val.). Taigi vertinant tai, kas nurodyta pirmiau, galima daryti išvadą, kad Pozityvaus užimtumo priemonės pagal dienotvarkę per dieną vyksta 5 val. 15 min. Tuo laikotarpiu taip pat vykdomas pasivaikščiavimas gryname ore ir naudojimas asmeniniais kompiuteriais, taigi – laikomas asmuo, kuris nori pabūti gryname ore jam skiriamą vieną valandos laikotarpį, taip pat bent minimaliai vieną valandą pasinaudoti asmeniniu kompiuteriu, Pozityvaus užimtumo priemonėse maksimaliai gali dalyvauti tik 3 val. 15 min.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta pirmiau, darytina išvada, kad vienam asmeniui buvo sudarytos galimybės užsiimti veikla už kameros ribų vidutiniškai tik 3 val. 15 min. per dieną – toks dažnumas nelaikytinas pakankamu, kadangi CPT standartuose pabrėžiama būtinybė siekti, kad suimtiesiems būtų užtikrinta galimybė pakankamą dienos dalį (8 valandas arba daugiau) praleisti ne kameroje ir užsiimti įvairia prasminga veikla. Tinkama veiklos programa (darbas, mokslas, sportas, t.t.) yra ypatingai svarbi kalinių gerovei, kaliniai negali būti laikomi kameroje užrakinti savaitėmis ar net mėnesiais (Antrosios bendros ataskaitos [CPT/Inf (92) 3] 47 punktą). Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad, jeigu kalinamas asmuo tik vieną valandą per dieną gali pasivaikščioti lauke, jo padėtis tampa dar sunkesnė (žr., pvz., ataskaitos 4 punkte nurodytą sprendimą *Ananyev and Others v. Russia*).

Svarbu pažymėti, kad ne kartą lankydamasis Kauno TIPN, CPT konstatavo, jog nepilnamečiai visą dieną praleidžia kameroje, ir rekomendavo, kad visiems nepilnamečiams kaliniams, įskaitant suimtuosius, būtų užtikrintas jų poreikiams pritaikytas režimas bei pilna veiklos už kameros ribų programa, t. y. įvairūs švietimo, sporto, laisvalaikio grupiniai ir individualūs užsiėmimai, o į kontaktų tarp kalinių ribojimą tokių užsiėmimų metu būtų žiūrima lanksčiau (2004 m. vasario 17–24 d. vizito ataskaitos [CPT/Inf (2006) 9] 79 punktą, 2008 m. balandžio 21–30 d. vizito ataskaitos [CPT/Inf (2009) 22] 53–55 punktai, 2010 m. birželio 14–18 d. vizito ataskaitos [CPT/Inf (2011) 17] 41 punktą, 2012 m. lapkričio 27 d. – gruodžio 4 d. vizito ataskaitos [CPT/Inf (2014) 18] 61 punktą).

Lankantis Panevėžio PN buvo nustatyta, kad nėra uždaros sporto salės, kurioje moterys galėtų visais metų laikais užsiimti aktyvia sporto veikla, trūksta darbo vietų, moterys nėra paruošiamos gyvenimui visuomenėje pasibaigus jų bausmės laikotarpiui.

Pabrėžtina, kad CPT savo standartuose nurodo, kad moterys, iš kurių atimta laisvė, turi turėti galimybę užsiimti naudinga veikla (**dirbti**, mokytis, šviestis, **sportuoti** ir t.t.) taip pat, kaip ir vyrai. Kaip Komitetas minėjo savo paskutinėje bendrojoje ataskaitoje, CPT delegacijos pernelyg dažnai susiduria su situacijomis, kai kalinėms moterims buvo siūlomos joms “tinkamos” veiklos rūšys (pavyzdžiui, siuvimas ar rankdarbiai), o kaliniams vyrams buvo siūlomi daug aukštesnio

⁶ Tardymo izoliatoriaus suimtųjų, nuteistųjų ir nuteistųjų arešto bausme dienotvarkė, patvirtinta Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriaus-pataisos namų direktoriaus 2015 m. birželio 8 d. įsakymu Nr. 1-153.

⁷ Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriaus-pataisos namų direktoriaus 2015 m. balandžio 24 d. įsakymas Nr. 1-120 „Dėl pozityvaus užimtumo priemonių patvirtinimo ir atsakingų darbuotojų už jų vykdymą paskyrimo“.

profesinio lygio mokymai. CPT nuomone, toks diskriminuojantis požiūris gali tik sustiprinti pasenusius socialinio moterų vaidmens stereotipus. Be to, priklausomai nuo aplinkybių, draudimą moterims turėti lygias galimybes užsiimti reglamentuotų rūšių veikla galima kvalifikuoti kaip žeminantį elgesį (Dešimtosios bendrosios ataskaitos [CPT/Inf (2000) 13] 25 punktas).

Pažymėtina, kad Bankoko taisyklių 45 punkte yra nurodyta, jog moterų įkalinimo įstaigos, siekdamos palengvinti kalinčiųjų integraciją į visuomenę ir iš naujo sukurti kontaktą su savo šeimomis, pastarosioms atlikus laisvės atėmimo bausmę, kuo anksčiau turėtų sudaryti pereinamąsias sąlygas, tokias kaip: namų atostogos, „pakelelės namai“, įvairios bendruomeninės programos ir pan.

Galiausiai pastebėtina, kad Panevėžio PN nuteistosioms motinoms auginančioms vaikus įkalinimo įstaigoje trūksta įvairesnių programų, kurios lavintų jų motinystės įgūdžius. Iš administracijos pateiktos informacijos matyti, kad Panevėžio PN yra skaitomos paskaitos tik pagal vienintelę socialinių įgūdžių formavimo programą „Motinystės įgūdžių lavinimas“. Be to, pabendravus su administracija ir darbuotojais, paaiškėjo, kad nuteistosioms motinoms iš tiesų trūksta motinystės socialinių įgūdžių ir nėra organizacijų, kurios skaitytų pranešimus šiuo klausimu.

Pabrėžtina, kad motinystės socialinių įgūdžių programos padeda bendrauti ir užmegzti ryšį su vaiku, objektyviai vertinti save ir vaiką, tinkamai spręsti konfliktus, priimti teisingus sprendimus, susijusius su vaikų auklėjimu. Neišugdyti socialiniai gebėjimai apsunkina nuteistųjų motinų integraciją į visuomenę, mažina jos galimybes tinkamai vykdyti tėvų teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.155 straipsnio 2 dalis).

IV. IŠVADOS

28. Apibendrinant atliekant patikrinimus nustatytas aplinkybes, susijusias su asmenų laikymo sąlygomis ir jų teisių padėtimi įkalinimo įstaigose, bei atsižvelgiant į ataskaitos II ir III dalis, nustatyti trūkumai dėl:

28.1. Trūkumai dėl personalo skaičiaus, sudėties ir kvalifikacijos tobulinimo

- laikomiems asmenims galimai ne visuomet užtikrinamos nuolatinės psichologo, socialinio darbuotojo ir kitų Socialinės rehabilitacijos skyriaus paslaugos, o sumažinus įstaigos pareigybių skaičių, tokių paslaugų laikomi asmenys gali gauti dar mažiau (Kauno TIPN);

- Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Mokymo centre nepakanka kvalifikacijos tobulinimo mokymo temų, susijusių su nepilnamečių klausimais, o specializuotų moterų kalinių klausimais temų iš viso nėra.

28.2. Trūkumai dėl specialiųjų priemonių naudojimo, kratų ir nuobaudų atlikimo

- taikant surišimo priemonę, yra pareigūnų piktnaudžiavimo ir netinkamo elgesio tikimybė, kadangi patvirtintoje surišimo priemonių naudojimo tvarkoje nėra numatyta, kiek laiko gali būti taikomas surišimas, taip pat neužtikrinamas tinkamas, nuolatinis asmens, kuriam taikomas surišimas, stebėjimas (Lukiškių TIK);

- kratos nėra filmuojamos (Panevėžio PN) arba filmuojamos tik kelios kratos per metus (Kauno TIPN);

- nuobauda – uždarymas į drausmės izoliatorių per laikotarpį nuo 2015-01-01 iki 2015-07-22 nepilnamečiams buvo taikyta 39 kartus; ši nuobauda gali būti taikoma ilgiau nei 3 paras;

- drausmės grupėje laikomiems asmenims neužtikrinta galimybė be didelių pastangų kontaktuoti su pareigūnais (neveikia vidinio ryšio telefonas), patalpose nesigirdi rytinis įstaigos

žadintuvas, duodantis signalą keltis, kurio nesilaikant, gali būti skirta nuobauda už dienotvarkės nesilaikymą (Panevėžio PN);

- baudos izoliatoriaus kameroje dviaukštės lovos įrengtos taip, kad atstumo tarp lovų nepakanka asmeniui atsisėsti, taip pat nėra suoliuko, nuteistųjų, atliekančių nuobaudą baudos izoliatoriuje, kasdien nelanko medicinos darbuotojas (Panevėžio PN);

- dėl sujungtų pasivaikščiojimo kiemelių drausmės grupės nuteistosios negali naudotis savo pasivaikščiojimų kiemeliu apie keturias valandas per dieną, kol tai daro baudos izoliatoriaus kameroje laikomos nuteistosios; baudos izoliatoriui priskirtas pasivaikščiojimo kiemelis yra mažas, tamsus (Panevėžio PN);

28.3. Trūkumai dėl aplinkos ir privatumo:

- įstaigų įėjimai į patalpas ir pačios patalpos nepilnai pritaikytos asmenims su negalia (Lukiškių TIK, Panevėžio PN ir Kauno TIPN);

- apsaugos pareigūnų viešai nešiojamos guminės lazdos nesukuria tinkamo psichologinio klimato tarp darbuotojų ir laikomų asmenų (Kauno TIPN);

- vienoje kameroje, palyginti su kitomis kameromis, trūksta privatumo (Kauno TIPN).

28.4. Trūkumai dėl laikymo ir higienos sąlygų:

- - pagal kameroje Nr. 124 ir Nr. 125 (Lukiškių TIK) įrengtų vietų skaičių, neužtikrinamas teisės aktuose nustatytas minimalus vienam asmeniui turintis tekti gyvenamasis plotas;

- naujai atvykę asmenys laikinai laikomi mažesnėse nei 2 m² (Kauno TIPN);

- laikymo sąlygos karantino patalpoje (Panevėžio PN) laikytinos „žeminančiomis asmens orumą;

- ant sienų ir lubų pastebėtas pelėsis (Panevėžio PN);

- galimai neužtikrinamas tinkamas apšvietimas (Kauno TIPN drausmės izoliatoriuje);

- sanitariniuose mazguose neužtikrinta švara (Panevėžio PN), sklinda nemalonūs kvapai (Kauno TIPN paskirstymo patalpoje), neužtikrinamas privatumas naudojantis bide (Panevėžio PN); neveikė ar buvo apgadinti sanitarinių mazgų mechanizmai (Kauno TIPN, Panevėžio PN);

- laikomiems asmenims nesudarytos sąlygos nusiprausti po darbo (Panevėžio PN).

28.5. Trūkumai dėl materialinio-buitinio aprūpinimo:

- nusidėvėję, apgadinti baldai (Panevėžio PN);

- neužtikrinamas pakankamas kiekis kietojo inventoriaus (Panevėžio PN, Kauno TIPN); nesudarytos sąlygos laikyti drabužius ir kitus asmeninius daiktus (Panevėžio PN);

- nusidėvėjusios grindys, vietomis su skylėmis (Panevėžio PN);

- minkštasis inventorių prastos būklės: dėmėti, vizualiai nešvarūs, suplyšę čiužiniai, antklodės (Panevėžio PN, Kauno TIPN);

- asmenį perkėlus iš tardymo izoliatoriaus į patalpas namus, nėra išduodamos asmens higienos priemonės (Kauno TIPN).

28.6. Trūkumai dėl maitinimo organizavimo ir sąlygų gamintis maistą:

- neužtikrinamas visavertis, atitinkantis išpažįstamą religiją maitinimas (Panevėžio PN);

- nesudarytos tinkamos sąlygos gamintis maistą, trūksta viryklių (Panevėžio PN);

- išduodami nešvarūs stalo įrankiai (Kauno TIPN).

28.7. Trūkumai dėl sveikatos priežiūros paslaugų teikimo:

- asmens sveikatos istorijose nėra sutikimą patvirtinančių įrašų ir parašų dėl sveikatos patikrinimo, gydytojo apžiūros, paskirto gydymo (Panevėžio PN, Kauno TIPN);

- Sveikatos priežiūros tarnyboje dirbančių darbuotojų etatų skaičius neatitinka teisiniame reglamentavime nustatyto sveikatos priežiūros specialistų etatų skaičiaus (Panevėžio PN, Kauno TIPN);
- dėl neužimtų arba iš dalies užimtų etatų Sveikatos priežiūros tarnyba gali būti nepajėgi teikti visas išduotoje licencijoje numatytas sveikatos priežiūros paslaugas įstaigoje kalinamiems asmenims (Kauno TIPN);
- asmens sveikatos priežiūros paslaugos galimai ne visuomet prieinamos nakties metu (Panevėžio PN);
- nepakankamas dėmesys skiriamas skundams dėl odontologinių paslaugų teikimo (Panevėžio PN).

28.8. Trūkumai dėl informacijos teikimo ir kreipimusi nagrinėjimo:

- laikomi asmenys yra netinkamai supažindinami su jų teisėmis ir pareigomis (Kauno TIPN, Panevėžio PN);
- nesudarytos tinkamos sąlygos teikti kreipimusis įstaigų administracijoms (Kauno TIPN, Panevėžio PN);
- įstaigos vadovas, sudaręs sąlygas tiesioginiam bendravimui su laikomais asmenimis, tačiau galimai to vengia (Panevėžio PN).

28.9. Trūkumai dėl specialiųjų teisių:

- nėra galimybės apmokėti sutuoktinių, kurie abu atlieka laisvės atėmimo bausmę, pervežimo į pataisos įstaigą, kurioje vyks ilgalaikis pasimatymas, ir atgal išlaidas tretiesiems asmenims, toks ribojimas yra nepagrįstas ir ribojantis galimybę sutuoktiniams išsaugoti šeimos ryšius;
- įstaigos parduotuvėje sudaryta galimybė nusipirkti prekę (kavą) tik vienos rūšies (Panevėžio PN).

28.10. Trūkumai dėl darbo, užimtumo ir socialinės rehabilitacijos įgyvendinimo:

- neužtikrinama neįgalaus asmens teisė į darbą (Lukiškių TIK);
- trūksta darbo vietų (Panevėžio PN);
- laikomiems asmenims trūksta užimtumo už kameros/gyvenamųjų patalpų ribų (Kauno TIPN, Panevėžio PN);
- trūksta programų dėl motinystės įgūdžių lavinimo (Panevėžio PN);
- nuteistosios nėra paruošiamos gyvenimui visuomenėje pasibaigus jų bausmės laikotarpiui (Panevėžio PN).

V. REKOMENDACIJOS

29. Seimo kontrolierius, atsižvelgdamas į per patikrinimus nustatytas aplinkybes ir vadovaudamasis LR SKĮ 19¹ straipsnio 4 dalies 4 punktu ir 6 dalimi, rekomenduoja Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktorei Živilei Mikėnaitei imtis priemonių užtikrinti, kad:

29.1. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Mokymo centre būtų organizuojama pakankamai kvalifikacijos tobulinimo mokymo temų, susijusių su nepilnamečių bei specializuotų moterų kalinių klausimais;

29.2. surišimo (ar kitos suvaržymo) priemonės būtų taikomos pagal CPT rekomendacijas, o šias priemones taikantis personalas būtų ne tik apmokytas, kaip jas naudoti, bet ir reguliariai keltų kvalifikaciją apie šių priemonių naudojimą;

29.3. siekiant apsaugoti ne tik laikomų asmenų, bet ir pareigūnų, nepagrįstai kaltinamų netinkamai elgiantis, interesus, apsvarstyti galimybę teisės aktuose (Laisvės atėmimo vietų apsaugos ir priežiūros instrukcijoje) įtvirtinti galimybę filmuoti kratas;

29.4. nuobauda – uždarymas į drausmės izoliatorių – nepilnamečiams nebūtų taikoma arba būtų apsvarstyta galimybė teisės aktuose (BVK ir SVĮ) įtvirtinti, kad nepilnamečiams skiriamos nuobaudos maksimali trukmė – iki 3 parų;

29.5. Lukiškių TIK, Panevėžio PN ir Kauno TIPN įėjimai į patalpas ir pačios patalpos, kuriose būtų laikomi neįgalūs asmenys, pagal galimybes būtų pritaikytos asmenims su negalia;

29.6. būtų apsvarstyta galimybė išlaidas, susijusias su vykimu į ilgalaikius pasimatymus, kuomet abu sutuoktiniai atlieka laisvės atėmimo bausmes, apmokėti tretiesiems asmenims;

29.7. būtų peržiūrėtas pavaldžiose įstaigose vykdomas asmenų įdarbinimas, taip pat imtasi priemonių, kad ateityje, neįgaliam asmeniui pareiškus pageidavimą įsidarbinti, nekiltų pažeidimų, išskirtinai susijusių su jo sveikatos būkle.

30. Seimo kontrolierius, atsižvelgdamas į per patikrinimus nustatytas aplinkybes ir vadovaudamasis LRSKĮ 19¹ straipsnio 4 dalies 4 punktu ir 6 dalimi, rekomenduoja įkalinimo įstaigų vadovams imtis priemonių užtikrinti, kad:

30.1. Kauno TIPN:

30.1.1. laikomiems asmenims visuomet būtų užtikrinamos nuolatinės psichologo, socialinio darbuotojo ir kitų Socialinės rehabilitacijos skyriaus paslaugos bei būtų pakankamas pareigybių skaičius, leidžiantis užtikrinti tinkamą šių paslaugų teikimą;

30.1.2. Sveikatos priežiūros tarnyboje dirbančių darbuotojų etatų skaičius atitiktų teisiniame reglamentavime nustatytą sveikatos priežiūros specialistų etatų skaičių ir visi etatai būtų užimti;

30.1.3. asmens sveikatos istorijose būtų sutikimą patvirtinantys įrašai ir parašai dėl sveikatos patikrinimo, gydytojo apžiūros, paskirto gydymo;

30.1.4. laikomi asmenys būtų tinkamai supažindinami su jų teisėmis ir pareigomis jiems suprantama kalba;

30.1.5. būtų sudarytos galimybės teikti kreipimuisi įstaigos administracijai ne tik per būrių viršininkus;

30.1.6. laikomiems asmenims būtų organizuojama kuo įvairesnė veikla už kameros/gyvenamųjų patalpų ribų;

30.1.7. apsaugos pareigūnų turimos guminės lazdos nebūtų nešiojamos atvirai;

30.1.8. kamera, kurioje trūko privatumo, būtų įrengta taip, kad jis būtų užtikrintas, kaip ir kitose kamerose;

30.1.9. mažesnės nei 2 m² patalpos nebūtų naudojamos asmenims laikyti;

30.1.10. drausmės izoliatoriaus kameroje būtų užtikrintas tinkamas apšvietimas;

30.1.11. asmenį perkėlus iš tardymo izoliatoriaus į pataisos namus, būtų išduodamos asmens higienos priemonės;

30.1.12. visada būtų išduodami švarūs stalo įrankiai;

30.1.13. būtų užtikrintas pakankamas kiekis kietojo inventoriaus;

30.1.14. prastos būklės minkštasis inventorių būtų atnaujintas;

30.1.15. sanitarinių mazgų mechanizmai būtų nuolat tvarkingi ir tinkamai funkcionuoti;

30.2. Panevėžio PN:

30.2.1. Sveikatos priežiūros tarnyboje dirbančių darbuotojų etatų skaičius atitiktų teisiniame reglamentavime nustatytą sveikatos priežiūros specialistų etatų skaičių;

30.2.2. asmens sveikatos priežiūros darbuotojo paslaugos būtų prieinamos ir nakties metu;

30.2.3. būtų skiriamas didesnis dėmesys skundams dėl odontologinių paslaugų teikimo;

30.2.4. asmens sveikatos istorijose būtų sutikimą patvirtinantys įrašai ir parašai dėl sveikatos patikrinimo, gydytojo apžiūros, paskirto gydymo;

30.2.5. būtų užtikrintas visavertis maitinimas, kuo labiau atitinkantis asmens religinius įsitikinimus, taip pat sudarytos tinkamos sąlygos gamintis maistą;

30.2.6. laikomi asmenys būtų tinkamai supažindinami su jų teisėmis ir pareigomis jiems suprantama kalba;

30.2.7. būtų sudarytos galimybės teikti kreipimusis įstaigos administracijai ne tik per būrių viršininkus, o vadovas, sudaręs sąlygas tiesioginiam bendravimui su laikomais asmenimis, tai vykdytų;

30.2.8. laikomiems asmenims būtų organizuojama kuo įvairesnė veikla už kameros/gyvenamųjų patalpų ribų;

30.2.9. būtų vykdoma daugiau programų dėl motinystės įgūdžių lavinimo bei nuteistųjų paruošimo gyvenimui visuomenėje pasibaigus jų bausmės laikotarpiui;

30.2.10. drausmės grupėje laikomiems asmenims būtų sudarytos galimybės lengvai susisiekti su pareigūnais bei girdėti įstaigos žadintuvą;

30.2.11. baudos izoliatoriaus kameroje dviaukštės lovos būtų įrengtos taip, kad atstumo tarp lovų pakaktų asmeniui atsistoti ant lovos, taip pat būtų įrengtas suoliukas, o asmenis, atliekančius nuobaudą baudos izoliatoriuje, kasdien lankyti medicinos darbuotojas;

30.2.12. pasivaikščiavimo kiemeliai būtų tinkamai įrengti, o drausmės grupėje laikomi asmenys turėtų galimybę nuolat jais naudotis;

30.2.13. žmogaus orumą žeminančios karantino patalpos nebūtų naudojamos;

30.2.14. būtų užtikrintas tinkamas visų patalpų vėdinimas ir švara;

30.2.15. gyvenamųjų patalpų grindys būtų lygios, tinkamos valyti ir dezinfekuoti;

30.2.16. sanitarinių mazgų mechanizmai būtų nuolat tvarkingi ir tinkamai funkcionuoti;

30.2.17. būtų užtikrintas privatumas naudojantis bide;

30.2.18. laikomiems asmenims būtų sudarytos sąlygos nusiprausti po darbo;

30.2.19. būtų užtikrintas pakankamas kiekis kietojo inventoriaus;

30.2.20. būtų sudarytos sąlygos tinkamai laikyti drabužius bei kitus asmeninius daiktus;

30.2.21. nusidėvėję, apgadinti baldai, prastos būklės minkštasis inventorių būtų atnaujinti;

30.2.22. nuteistosioms būtų užtikrinta galimybė įstaigos parduotuvėje pasirinkti iš kelių rūšių prekių;

30.3. Lukiškių TIK kameroje Nr. 124 ir Nr. 125 būtų įrengta tiek vietų, kad būtų užtikrintas teisės aktuose nustatytas minimalus vienam asmeniui tenkantis gyvenamasis plotas.

31. Seimo kontrolierius, atsižvelgdamas į per patikrinimus nustatytas aplinkybes ir vadovaudamasis LR SKĮ 19¹ straipsnio 4 dalies 4 punktu ir 6 dalimi, rekomenduoja Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriaus-pataisos namų vadovui taip pat atkreipti dėmesį į dviprasmišką situaciją, kuomet patikrinimo metu vienas suimtų nepilnamečių nurodė, kad, jam susižalojus, jis dviem valandoms buvo perkeltas į drausmės izoliatoriaus kamerą nusiraminti, tačiau iš įstaigos dokumentų nebuvo galima tai nei paneigti, nei patvirtinti, ir imtis priemonių darbą organizuoti taip, kad tokių situacijų ateityje nesudarytų.

Apie Seimo kontrolieriaus rekomendacijų nagrinėjimo rezultatus pranešti iki 2016 m. sausio 15 d.